

SLOVNÍKY A LEXIKOGRAFICKÉ OTÁZKY V ČASOPISE SLOVENSKÁ REČ¹

*Lubica Balážová – Bronislava Chocholová – Nicol Janočková –
Natália Kolenčíková – Lucia Miháliková*

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava*

*E-mail: lubica.balazova@juls.savba.sk, bronislava.chocholova@juls.savba.sk,
nicol.janockova@juls.savba.sk, natalia.kolencikova@juls.savba.sk,
lucia.mihalikova@juls.savba.sk*

BALÁŽOVÁ, L. – CHOCHOLOVÁ, B. – JANOČKOVÁ, N. – KOLENČÍKOVÁ, N. – MIHÁLIKOVÁ, L. (2022): Dictionaries and Lexicographical Issues in the Slovenská reč Journal. In: *Slovenská reč*, 87/3, 186 – 219.

Abstract: The contribution describes which dictionaries and how they were treated in the Slovenská reč journal throughout its ninety years of existence. The theoretical, methodological and conceptual issues in lexicography that were addressed by the journal in the given time period are also considered. By analyzing the papers published in the journal, the contribution aims to present the history and respectable figures of the Slovak dictionary-making. A great deal of attention, however, is given to explanatory and translational dictionaries of the 20th and 21st centuries, which historically evolved in contact with (and the context of) Czech and Russian (Soviet) schools of lexicography. Special dictionaries that cover lexis according to its functional attribute, the individual parameters of words, or developmental and territorial criteria are also in focus. Limited space is dedicated to corpus linguistics which in close collaboration with computational lexicography delivers material resources needed for the lexicographic work.

Keywords: history and respectable figures of dictionary-making in Slovakia, explanatory dictionaries, translational dictionaries, special dictionaries, historical, etymological and dialect dictionaries, corpus linguistics, Slovenská reč.

Článok v skratke:

- Lexikografická problematika sa v Slovenskej reči (SR) objavuje až koncom 30. rokov 20. stor. v podobe uverejňovania zoznamu regionálnych nárečových slov ako slovníkových hesiel a v spojitosti s prípravou kartotéky pre *Slovník spisovného jazyka slovenského*.
- Od 50. rokov 20. stor. sa priebežne publikujú príspevky venujúce sa dejinám lexikografie a autorom slovníkov.
- SR v 60. rokoch 20. stor. poskytla široký priestor na formovanie koncepcie a zhodnotenie 6-zväzkového *Slovníka slovenského jazyka*.
- Na stránkach SR sa vo forme polemik riešili teoretické otázky lexikografie, lexikológie aj gramatiky súvisiace s *Krátkym slovníkom slovenského jazyka* a *Slovníkom súčasného slovenského jazyka*. Analytické štúdie sú zamerané na gramatické a lexikálne javy na podklade slovníkových hesiel.

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

- Príspevky o prekladových slovníkoch sa sústreďujú najmä na teóriu prekladového ekvivalentu najčastejšie v konfrontácii slovenčiny s češtinou a ruštinou.
- SR priniesla odborné posudky aj špeciálnych slovníkov; štúdie o týchto lexikografických dielach sa týkajú hlavne parciálnych koncepčných bodov.
- Články v SR zdôrazňujú, že dôležitou fázou pri príprave historického a nárečového slovníka slovenčiny je zber materiálu a budovanie kartotéky historických a nárečových textov. Zároveň sa uvedomuje potreba etymologického slovníka slovenčiny.
- Na začiatku milénia začala slovenská lexikografia systematickejšie využívať výstupy korpusovej lingvistiky, ktorá sa na Slovensku formovala od 90. rokov 20. stor.

1. ÚVOD

Cieľom príspevku je zaznamenať, ktoré slovníkové diela a akým spôsobom sa prezentovali v časopise Slovenská reč počas jej 90-ročnej existencie, a tiež preskúmať, aké teoreticko-metodologické či koncepčné otázky lexikografie sa analyzovali v tomto periodiku. Cez príspevky uverejnené v SR sa dotýkame histórie a osobností slovníkárstva, no väčšiu pozornosť sústreďujeme na výkladovú a prekladovú lexikografiu 20. a 21. stor., ktoré sa historicky vyvíjali v kontakte a kontexte s českou a ruskou (sovietskou) lexikografickou školou. Zaujímajú nás aj špeciálne slovníky registrujúce lexiku podľa funkčného príznaku, podľa jednotlivých parametrov slova či na základe vývinových a teritoriálnych kritérií. Krátko sa pristavujeme aj pri korpusovej lingvistike, ktorá úzko spolupracuje s počítačovou lexikografiou pri poskytovaní materiálových zdrojov.

2. DEJINY A OSOBNOSTI SLOVNÍKÁRSTVA

SR vo svojej 90-ročnej histórii mapovala lexikografickú tvorbu, prácu na slovníkoch rôznych typov a nemenej pozornosti venovala dejinám (slovenského) slovníkárstva. Odborná verejnosť získavala prehľad nielen o slovníkových dielach daného obdobia, ale oboznamovala sa s novšími výsledkami výskumu starších rukopisných i tlačených slovníkov z územia Slovenska aj prostredníctvom rozhľadových štúdií v SR.

E. Jóna v štúdiu *Prehľad slovenskej a českej lexikografie* (1950/1951, s. 270 – 290) priniesol zhrnutie tejto problematiky od najstarších čias do polovice 40. rokov 20. stor. Hodnotí stav pomerne chudobnej lexikografickej literatúry v minulosti, ktorý odrážal nedostatočné postavenie slovenčiny vo verejnom živote i jej neskoré uvedenie do literatúry. Poukazuje na dvojkolajnosť v lexikografii na území Slovenska koncom 18. a začiatkom 19. stor. – vydávali sa prekladové slovníky, v ktorých sa ako domáca reč uvádzala čeština, alebo sa zbierali slovenské nárečové výrazy a slovenská frazeológia a zostavoval sa slovenský slovník. Túto situáciu odzrkadľujú aj dve najvýznamnejšie lexikografické diela – Bernolákov *Slowár Slowenský Česko-Latinsko-Ňemecko-Uherský* (1825 – 1827) a Palkovičov *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* (I, 1820; II, 1821). E. Jóna zdôrazňuje normatívny zreteľ Bernoláka, ktorý chcel slovníkom napomôcť ustáleniu slovnej zásoby nového spisovného jazy-

ka (západoslovenského typu). *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* zostavil Juraj [Jiří] Palkovič, profesor reči a literatúry československej, pokladajúci češtinu za spisovný jazyk Slovákov. Slovník priniesol aj slovenské a moravské slová či spojenia a mal plniť normatívnu i prekladovú funkciu. Bol určený ako pomôcka do škôl a pre vzdelancov pôsobiacich na Slovensku. Štúrovské ani matičné obdobie neprialo tvorbe väčších slovníkových diel, pred r. 1918 vznikali najmä prekladové slovníky, napr. slovensko-český a česko-slovenský (Kálal – Salva 1896) či slovensko-maďarský slovník (Pechány 1906). Úlohu pravopisného slovníka plnili zoznamy slov v ortografických a gramatických príručkách S. Czambla. *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvniceou československou* (M. Kálal 1924) s rozsahom asi 40 000 slov napriek nedostatkom suploval chýbajúci moderný slovník. V nových pomeroch E. Jóna pozitívne hodnotí výkladový *Slovenský frazeologický slovník* (Tvrдый 1931, 1933) či prekladový *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský* (Hvozdzik 1937), J. Hvozdzikovi však vyčíta, že si sám tvoril niektoré slová.

V sumarizácii E. Jóna pokračoval aj v štúdiu *Slovenská lexikografia a lexikológia v rokoch 1945 – 1960* (1960, s. 242 – 253). Venuje sa v nej najmä *Slovníku spisovného jazyka slovenského* (Jánošík – Jóna 1946 – 1949), *Slovníku slovenského jazyka* (A – K, 1959) a rozpracovaným projektom slovensko-ruského a rusko-slovenského slovníka.

Nad dejinami slovenskej lexikografie² sa zamýšľa aj K. Palkovič (1995, s. 221 – 225), ktorý dovtedajšie práce hodnotí ako pokus o syntetizujúci pohľad a sprostredkúva výsledky svojho výskumu týkajúce sa zberateľskej práce A. P. Zátureckého, súhlasu polyhistora A. Kmeťa s článkom Zátureckého o potrebe zbierať materiál pre budúci (chýbajúci) slovník i o predstavách S. H. Vajanského o slovníkovom materiáli.

Popri prehľadových štúdiách v SR predstavujú istú exkurziu do dejín slovenskej lexikografie aj monotematické práce zamerané na jednotlivé historické lexikografické diela a ich autorov. Pomerne široký priestor poskytla SR rozboru Bernolákovho *Slowára*. M. Hayeková (1958, s. 102 – 116) hodnotí toto dielo z pohľadu koncepcie, úrovne spracovania i náplne v historickom pláne ako priekopnícke vedecké dielo, v ktorom nájdú podnety aj súčasní lexikografi. K. Habovštiaková (1962, s. 321 – 333) uvažuje nad rozporuplným prijímaním a posudzovaním jazykovedného diela prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny. *Slowár* vidí ako prvé dielo s podrobným spracovaním slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, hoci s množstvom zbytočných, nepoužívaných slov. Lexikálny základ – slová zo slovenských nárečí a z kultúrnej západoslovenčiny – zostáva cenným svedectvom o prvej vývinovej etape slovenského spisovného jazyka. K *Slowáru* sa K. Habovštiaková (1968, s. 3

² Ako zaujímavosť môžeme uviesť recenziu V. Uhlára v SR (1981, s. 171 – 179) na publikáciu M. Hayekovej *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945* (1979).

– 7) vracia aj neskôr, keď ho porovnáva so *Slovníkom slovenského jazyka* (1959 – 1968). Hoci ide časovo, autorsky (kolektív – jednotlivec), rozsahovo (SSJ: 120 000 hesiel, *Slowár*: 80 000 hesiel) a typovo o rozdielne slovníky (výkladový vs. viacjazyčný prekladový slovník), autorka sa snaží nájsť isté paralely hlavne v heslári či frazeológii. Spracovanie frazeologickej vrstvy v *Slowári* rozoberá J. Mlacek (1987, s. 259 – 269). Množstvo frazém zachytených v slovníku (vyše 2 800 jednotiek) predstavuje podľa neho menší frazeologický slovník a spôsob spracovania čiastočne korešponduje s vtedajším lexikografickým prístupom. Všíma si frazémy, ktoré zachytil už Bernolák a ktoré existujú aj dnes, a analyzuje isté významové alebo výrazové posuny. R. Kuchar (1987, s. 289 – 295) sleduje administratívnu a právnu terminológiu v tomto diele, pričom konštatuje menší počet jednotiek právnoterminologického významu cudzieho pôvodu (latinské, nemecké, resp. aj maďarské termíny), ktoré Bernolák odporúčal používať popri domácich výrazových prostriedkoch.

Ďalšou významnou postavou dejín lexikografie je už spomínaný J. Palkovič a jeho *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*, ktorému sa venoval E. Jóna (1950/1951, s. 270 – 290; 1970, s. 321 – 331). V dobe svojho vzniku išlo o vynikajúce lexikografické dielo zachytávajúce v primeranom rozsahu slovnú zásobu češtiny (bibličtiny) ako spisovného jazyka Slovákov v 1. polovici 19. stor. R. Kuchar (2005, s. 276 – 283) vidí *Význam Palkovičovho slovníka pre dejiny slovenčiny* „v aktuálnom začlenení pestrej celoslovenskej i nárečovej lexiky, ktorým autor upozornil na potrebu vyrovnat' sa s jej prenikaním do vtedajšej písanej spisovnej češtiny na Slovensku“ (s. 283). O inom, hoci nevel'kom diele J. Palkoviča hovorí E. Tvrdoň v príspevku *Prvý Palkovičov slovníček z r. 1800* (1978, s. 81 – 87). E. Tvrdoň sa sústredil na slovníček k 2. vydaniu populárnej knižky o zdravovede D. Krištofa Viliama Huselanda (1800), ktorú J. Palkovič prekladal. Dielo s praktickým zameraním pre širšie slovenské ľudové vrstvy obsahuje jednoduché výklady termínov a cudzích (i českých) slov v slovenčine.

Na prvé slovníkové spracovanie Štúrovej slovenčiny pripravené Š. Jančovičom upozornili v SR dva jubilejné príspevky: *Jančovičov slovník a niektoré jeho vzťahy k spisovnej slovenčine* (Gregor 1991, s. 3 – 14) a *Štefan Jančovič ako prvý lexikograf Štúrovej slovenčiny* (Palkovič 1991, s. 53 – 55). Dvojzväzkové dielo *Noví slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovník* (Jančovič 1848) si kládlo za cieľ pomôcť Slovákom v maďarskom prostredí porozumieť maďarčine a uľahčiť jej osvojenie.

M. Hayeková v štúdiu *Ján Damborský ako lexikograf* (1978, s. 151 – 155) pripomenula, že tento pedagóg a autor prvej slovenskej poprevratovej gramatiky zanechal rukopisnú pozostalosť, ktorá ukazuje, že sa zamýšľal nad slovníkovou prácou, zbieral materiál, pričom je doložený prvý konspekt, svedčiaci však o jeho malých lexikografických skúsenostiach. E. Jóna (1980, s. 321 – 337) tiež konštatoval, že J. Damborský sa popri gramatike zaujímal aj o slovník a v jeho gramatike je zachytená veľká časť vtedajšej slovnej zásoby slovenčiny.

Dôležité miesto v dejinách slovenského slovníkárstva patrí P. Tvrďému, lexikografovi medzivojnového obdobia, ktorému sa venuje E. Jóna (1961, s. 18 – 31). P. Tvrďý pripravil niekoľko slovníkových prác: *Česko-slovenský diferenciálny slovník* (1922) obsahuje české slová spôsobujúce ťažkosti pri čítaní českého textu, je vybudovaný na už existujúcich slovníkoch a vyznačuje sa jednoduchou lexikografickou technikou; rozšírený samostatný *Doplnok k česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku* (1923), ktorý plnil predovšetkým praktickú úlohu, v teórii však zostával; *Slovník inojazyčný* (bez uvedenia roku vydania); pre školské potreby *Slovník latinsko-slovenský* (1923) a *Slovník slovensko-latinský* (1926). Tvrďého hlavné dielo je *Slovenský frazeologický slovník* (1. vyd. 1931, 2. vyd. 1933; SFS), ktorý ukazuje fungovanie slov v spojeniach, frázach. Napriek nedostatkom – nejednotné spracovanie hesiel, absencia významu slov, chýbajúce vysvetlenia, citované doklady nahrádzajúce výklady – dielo vo svojej dobe slúžilo svojmu účelu. Zachytávanie frazeológie i jej aktuálnu podobu v SFS analyzoval J. Mlacek (1969, s. 332 – 338). Poukazuje na nejednotný spôsob spracovania výkladu frazeologizmov, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v exemplifikácii, ale striedajú sa s dokladmi nefrazeologického rázu bez ich vymedzenia. M. Hayeková (1971, s. 176 – 181) preskúmala Tvrďého rukopis rusko-slovenského slovníka (písaný starým ruským pravopisom), ktorý vznikol okolo r. 1930 a za života autora nevyšiel. Rukopis je uložený v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine.

Skratkovito uvedieme ešte dve práce M. Hayekovej (1958, s. 158 – 163, s. 279 – 289) – o prvom tlačenom *Latinsko-maďarsko-nemecko-slovenskom slovníku* (Bortnický 1822) a o Pavlovi Koišovi z bernolákovskej družiny a jeho koncepte dvoch viacjazyčných slovanských slovníkov, v ktorých hľadal strednú cestu medzi Bernolákovou a Palkovičovou normou. Ďalšie sondy do dejín lexikografie pripravil K. Palkovič: *Ján Matej Korabinský ako lexikograf* (1965, s. 276 – 282), *Slovenský etymologický slovník Rudolfa Skotnického* (1971, s. 312 – 316; porov. kap. 6.2.), *Etymologický slovník Gustáva M. Reussa* (1994, s. 94 – 97; porov. kap. 6.2.) či *Riznerov pokus o slovník slovenského jazyka* (1985, s. 98 – 101). Ľ. Rizner je odbornej verejnosti známy najmä ako autor nárečového rukopisného materiálu západoslovenských (dolnotrenčianskych) nárečí. I. Ripka (1973, s. 340 – 349) v štúdiu *Ludovít V. Rizner a jeho bošácky nárečový slovník* osvetľuje etapy vzniku tohto veľkého diela (Rizner 1913) a podrobnejšie analyzuje cenný lexikálny materiál, ktorý sa však nepodarilo vydať.

3. VÝKLADOVÉ SLOVNÍKY

3.1. SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA SLOVENSKÉHO

Slovník spisovného jazyka slovenského (SSJS alebo matičný slovník) bol v istom zmysle „predskokanom“ neskoršieho *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968). Materiál pre matičný slovník sa začal pripravovať v 20. rokoch 20. stor. v Ja-

zykovom odbore Matice slovenskej (ďalej aj ako MS), ktorá v r. 1925 vydala inštrukcie *Ako vypisovať látku pre slovenský slovník*, teda ako excerptovať materiál. SR (1940, s. 30) informovala verejnosť, že pri MS bola založená Kancelária Slovníka slovenského jazyka, ktorá mala pod vedením A. Jánošíka a E. Jónu tento slovníkový materiál zhromažďovať a spracúvať³.

SSJS (plánovaný ako 3-dielny) vychádzal vo forme zošitov v období 1946 – 1949, pričom takto vyšiel len 1. diel (A – J), publikovanie ďalších zväzkov bolo z politických dôvodov zastavené (prevládali názory, že slovník odrážal ideologickú realitu Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945). A. Jánošík a E. Jóna mali pôvodne prepracovať *Slovenský frazeologický slovník* od P. Tvrdeho (1. vyd. 1931, 2. vyd. 1933, Doplnky 1937), ale nakoniec im tento slovník slúžil ako pomôcka a metodicky sa opierali o *Příruční slovník jazyka českého, A – J^a* (1935 – 1937; PSJČ) a *Slovník jazyka českého* (Váša – Trávníček, 1. vyd. 1937, 2. vyd. 1941). SSJS mal mať normatívny charakter a v citátoch mal zachytiť a vysvetliť slová bežné vo vtedajšom spisovnom jazyku. Prvý diel bol prijatý vcelku kladne, pripomienky sa týkali napr. výkladu a štylistického hodnotenia hesiel, etymológie či ideologického výberu citátov⁵. Základné informácie k slovníku, ako úvod, teoreticko-metodologické východiská, zoznamy skratiek, prameňov, ktoré mali byť pôvodne pripojené k ukončenému 1. dielu, chýbajú. Správu o vydaní 1. dielu napísal do SR E. Jóna pod skratkou VI. (1946, s. 129 – 131). O ohlase na slovník v odborných kruhoch informoval rovnako E. Jóna v príspevkoch *Slovníkárske práce u nás* (1948/1949, s. 307 – 308) a *Slovenská lexikografia a lexikológia v rokoch 1945 – 1960* (1960, s. 242 – 253). Nad spôsobom spracovania gramatických kategórií v tomto výkladovom slovníku sa zamýšľal Š. Peciar (1949/1950, s. 177 – 183).

3.2. SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA

3.2.1. Prípravné práce

Už počas príprav SSJS sa hovorilo o potrebe nového normatívneho slovníka – neskoršieho *Slovníka slovenského jazyka* (SSJ). Excerptcia pre toto dielo prebiehala od r. 1943, takže istý čas sa paralelne pracovalo na dvoch výkladových slovníkoch slovenčiny – v Matici slovenskej a v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU). Po zastavení vydávania SSJS a reštrukturalizácii MS po r. 1949 sa slovníkové práce aj kartotéka SSJS presunuli do Jazykovedného ústavu SAVU.

³ Slovníkový materiál tvorilo približne 150 000 kartotečných lístkov zakúpených od amerického Slováka J. G. Konuša, ktorý urobil výpisky dokladov zo 182 kníh od 15 slovenských spisovateľov, a vyše 124 000 lístkov, ktoré sa vyexcerptovali v Matici slovenskej zo 65 kníh od 29 autorov (porov. *Z Kancelárie SJS*, 1941/1942, s. 183 – 187).

⁴ Dostupné na [1]. Porov. správu o PSJČ v SR (Kiss-Jánsky 1949/1950, s. 313 – 315).

⁵ Porov. v *Časopise pro moderní filologii* recenziu na SSJS (Šmilauer 1947, s. 67 – 73) a článok vo francúzštine o slovníkárskejších prácach v Československu (Dostál 1949, s. 33 – 42).

SR prinášala priebežné správy o stave prác na slovníkovej excerpčii (Smiešková 1954, s. 116 – 118), ako aj na samotnom slovníku (1955, s. 64), či ukážky spracovania hesiel (Budovičová – Šalingová – Jakubičková 1954, s. 118 – 128). Zámerom bolo vytvoriť normatívny slovník stredného typu s čiastočným hniezdovaním, so zachytením frazeologických spojení a s výstižnou exemplifikáciou bez citácií (okrem citovania pri gramatických slovách alebo expresívach). SSJ vychádzal už z upravenej pravopisnej kodifikácie *Pravidiel slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom* (1953). SR pripravila v r. 1954 dvojčíslo 3 – 4 venované výkladovej a prekladovej lexikografii a recenziám rozličných typov slovníkov.

Príprava SSJ bola jednou z tém lexikografických konferencií, o ktorých sa v SR informovalo, a to:

I. celoštátna konferencia československých lexikografov (Bratislava 5. – 7. 6. 1952)⁶, kde sa riešili otázky spojené s výkladovými, prekladovými, terminologickými slovníkmi či otázky lexikológie (synonymia, homonymia, frazeológia);

Konferencia o pripravovanej slovenskej gramatike a slovníku (15. – 16. 12. 1955)⁷, na ktorej J. Horecký (1956, s. 64 – 71) rozprúdil diskusiu o členení slovnej zásoby z pojmového, morfológického, slovotvorného a hlavne štylistického hľadiska, pri ktorom rozlišoval príslušnosť slova k jazykovému štýlu a štylistické podfarbenie slova. R. Schnek referoval o expresívite slov (1956, s. 72 – 76), M. Hayeková o deminutívach v slovníku (1956, s. 76 – 79) a E. Smiešková o augmentatívach v slovníku (1956, s. 79 – 81).

Do vydania 1. zväzku SSJ (1959) vychádzali v SR štúdie jednotlivých autorov slovníka, v ktorých sa analyzovali a spresňovali konkrétne koncepcné body – rozsah slovníka, výklad významu a spracovanie významovej štruktúry slov, miera hniezdovania (Budovičová 1954, s. 65 – 74; 1955, s. 14 – 29), spôsob exemplifikácie a spracovanie frazeológie (Smiešková 1954, s. 74 – 77) a gramatických kategórií jednotlivých slovných druhov (Marsinová 1955, s. 29 – 40) či spôsob štylistickej charakteristiky hesiel (Šalingová 1955, s. 40 – 49). Na špecifické problémy a okolnosti, ktoré si vyžaduje príprava lexikografického diela, poukázal hlavný redaktor Š. Peciar v článku *O slovníkárskej práci* (1955, s. 3 – 9). Všetky rozpracované témy sú aktuálne aj dnes a hovoria o tom, že podobné problémy, aké má súčasná výkladová lexikografia, mala lexikografia aj v 50. rokoch 20. storočia.

Počas prípravy mal SSJ rozličné pracovné názvy, napr. *Slovník spisovného jazyka slovenského* (Budovičová 1954, s. 65) alebo sa hovorilo o normatívnom frazeolo-

⁶ Podujatie bolo zorganizované pri príležitosti 2. výročia uverejnenia práce V. Stalina *Marxizmus a otázky jazykovedy*. Porov. správu a uznesenia z tejto konferencie uverejnené v SR (1951/1952, s. 258 – 260). Výstupy z konferencie vyšli v *Lexikografickom zborníku* (1953). Porov. recenziu na tento zborník v SR (Marsinová 1954, s. 99 – 102).

⁷ Porov. správu z konferencie v SR (Oravec 1956, s. 109 – 113). Výstupy z tejto konferencie priniesla SR v dvojčíslu 1 – 2 v r. 1956.

gickom slovníku slovenského jazyka. K pôvodnému koncepčnému zámeru SSJ, od ktorého sa upustilo, patrí napr. to, že slovník nie je úplne závislý len od excerptcie, lebo kartotéka neobsahuje doklady na mnohé bežné slová alebo významy. Slovesá s čisto vidovým prefixom sa mali uvádzať ako dokonavý korelát pri bezpredponovom slovese (typ *čítať* – *prečítať*) a nemali už mať samostatnú heslovú stat' (*prečítať*).

3.2.2. Vydanie 1. zväzku SSJ

Autori a redaktori SSJ pracovali na spresňovaní koncepcie aj po vydaní 1. zväzku (1959), keď v SR publikovali ďalšiu sériu štúdií. Š. Peciar (1960, s. 157 – 162) uvažoval o významových odtienkoch, resp. samostatných či prenesených významoch v prípadoch typu nádoba – miera (*fľaša* – *fľaša vína*), hromadnosť – jednotlivina (*hrach*), názov rastliny – plod (*gaštan*) a rozličných spôsoboch ich lexikografického uchopenia. E. Jóna (1961, s. 206 – 214) sa sústredil na normatívnu stránku slovníka – slová v minulosti označované ako nesprávne sa v SSJ uvádzajú bez poznámky (*hluk*, *pravítko*), nie celkom jasne sú vyčlenené *ľudové slová* vyskytujúce sa v beletrii a bežnom vyjadrovaní pri charakteristike vidieckeho prostredia. Toto označenie sa podľa neho nehodí na slová cudzieho pôvodu, ktoré sa v spisovnej podobe označujú za barbarizmy (*dach*, *fertucha*). Výber slov či chýbajúce heslá alebo nejednotnosť v zachytení istých skupín pomenovaní komentoval Š. Michalus (1961, s. 214 – 219). Š. Vragaš (1961, s. 220 – 225) porovnával výber a spracovanie slov cudzieho pôvodu so *Slovníkom spisovného jazyka českého* (A – M, 1960), pri ktorom konštatoval väčšiu mieru prítomnosti citátových výrazov (typu *in memoriam*) a na rozdiel od SSJ zaznamenávanie pôvodu aj pri medzinárodných slovách (prevzatých najmä z latinčiny a gréčtiny) typu *definícia*. K problematike spracovania frazeológie v SSJ sa po E. Smieškovej (1954, s. 74 – 77) vrátil F. Kočíš (1961, s. 269 – 280), ktorý sa snažil rozlíšiť typy frazeologických spojení od iných ustálených spojení, nájsť im miesto v heslovej stati či výstižný výklad a zjednotiť ich spracovanie v slovníku pri všetkých plnovýznamových slovách, z ktorých sa frazéma skladá. Uvedené štúdie predstavujú istú sebareflexiu autorov a redaktorov SSJ, na základe ktorej priebežne korigovali postup pri ďalších zväzkoch.

Poznámky k jednotlivostiam v SSJ pripravili aj neautori slovníka, napr. J. Rybák k spôsobu spracovania hesiel *čosi*, *dačo* (1961, s. 235 – 237), J. Ružička o heslách *bleskozvod*, *hromozvod* (1961, s. 237 – 239) či J. Sabol k pomenovaniám hádaniek typu *doplňovačka*, *rozkazka*, *smerovka* (1964, s. 88 – 89).

3.2.3. Diskusia o jazykovej kultúre a SSJ v časopisoch Kultúrny život (1964) a Slovenská reč (1965)

SSJ sa po vydaní prvých troch zväzkov (A – K, 1959; L – O, 1960; P – R, 1963) stal predmetom kritiky v rámci širšej diskusie o stave jazykovej kultúry na Sloven-

sku vo verejných prejavoch a o „zblížovaní slovenčiny a češtiny“. Rozprava prebiehala na stránkach *Kultúrneho života* v r. 1964. Časť diskutujúcich obviňovala jazykovedcov z pasivity a rezervovaného prístupu pri hodnotení vývinu spisovného jazyka, čo pripisovala aj strachu lingvistov z toho, že budú obvinení z purizmu (porov. „*Pri zelenom stole: naša reč*“. *Návraty k takmer zabudnutej diskusii*, 2014). Slovníku aj väčšine jazykovedcov sa vyčítala prílišná liberálnosť v kodifikačnej práci, nadmerné inovácie, prenikanie a spracúvanie cudzích, hlavne českých či ruských slov, ktoré majú v slovenčine ustálené systémové prostriedky a ktoré takto rozkolísavajú úzus.

Na stránkach SR ťažiskové témy tejto diskusie glosoval V. Blanár v dvoch príspevkoch *O dnešnej jazykovej kultúre a vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny* (1965, s. 32 – 41) a *Zakončenie diskusie o jazykovej kultúre* (1965, s. 109 – 113). Pochybnosti kritikov, či sa neuvoľnili kritériá spisovnosti, by sa podľa autora stratili, ak by súčasťou SSJ boli popri teoretickom úvode aj hlavné zásady kodifikačnej práce. K vzťahu slovenčiny a češtiny odpovedá, že zblížovanie jazykov sa nesmie stožňovať so splyvaním. Popri tendencii zblížovania pôsobí zároveň tendencia zachovať kontinuitu a vlastné vývinové zákonitosti: „[...] miesto mnohých od pôvodu českých lexikálnych prvkov v slovenskom spisovnom slovníku bolo pred 50 rokmi iné, ako je dnes, a nebude rovnaké o ďalších 50 rokov [...] kodifikácia istého stavu sa môže dostať do kolízie s národnoreprezentatívnou funkciou spisovného jazyka“ (s. 41).

Okrem účasti v spomínanej diskusii v *Kultúrnom živote* (1964) zareagoval na kritiku SSJ aj hlavný vedecký redaktor slovníka Š. Peciar v štúdiu *O výbere a hodnotení slov v Slovníku slovenského jazyka* publikovanej v SR (1965, s. 101 – 109). SSJ ako stredný typ slovníka musí podľa neho zachytávať aktívnu slovnú zásobu troch súčasných generácií používateľov spisovnej slovenčiny z beletrie, populárno-vedeckej a odbornej literatúry, ale aj nespisovnú vrstvu (výberovo nárečia a slang) či zastaranú lexiku. Š. Peciar bráni SSJ pred obvineniami zo skresľovania obrazu lexiky a rezignácie na hodnotenia. Poukazuje na to, že štylistické hodnotenie slov v SSJ je prvým pokusom v dejinách spisovnej slovenčiny, pričom štylová hodnota slov sa hlavne v období prudkého rozvoja spoločnosti rýchlo mení.

3.2.4. Konferencia o SSJ na stránkach SR

V nadväznosti na celonárodnú diskusiu na stránkach *Kultúrneho života* (1964) sa v dňoch 21. – 23. 6. 1965 v Smoleniciach uskutočnila *Konferencia o slovníku spisovnej slovenčiny*⁸ za účasti jazykovedcov aj pracovníkov širšej kultúrnej sféry. Podujatie malo za cieľ jednak celkovo zhodnotiť SSJ a jednak posúdiť tézy ku koncepcii pripravovaného *Príručného slovníka spisovnej slovenčiny* (tento slovník vy-

⁸ Porov. správu z konferencie v SR od E. Jónu (1965, s. 352 – 357).

šiel r. 1987 pod názvom *Krátky slovník slovenského jazyka*). SR priniesla príspevky z tohto významného podujatia (1966, roč. 31, č. 1, 2).

Po úvodnom slove E. Jónu (1966, s. 3 – 6) predniesol oponentskú správu E. Pauliny (1966, s. 7 – 13). S výberom prameňov od 80. rokov 19. stor. oponent súhlasí, kriticky sa stavia k hodnoteniu slov. Kvalifikátory *arch.*, *zastar.*, *kniž.* *zried.* sa uplatňujú v SSJ pri mnohých slovách, ktoré sa v tom čase nepoužívali nie preto, že časovo zastarali, ale preto, že sa v minulosti vyskytovali v spisovnom jazyku bežne, no v období prípravy slovníka sa cítili ako chybné alebo ako bohemizmy. SSJ má preto hodnotiť slová nie z historického, ale aktuálneho pohľadu. Vyjadruje sa aj ku kvalifikátorom *nárečový* – *krajový* – *ľudový* výraz. Podľa oponenta by sa za nárečový výraz nemala označovať jednotka, ktorá nemá v spisovnom jazyku svoj ekvivalent. Spochybňuje vrstvu krajových slov, do ktorej sú radené jednak spisovné slová určené na vyradenie, jednak nárečové slová s potenciálom spisovnosti. Stavia sa proti téze, že hovorový štýl je vytváraný nespisovnými výrazmi. Niektoré výrazy označené ako hovorové patria skôr do slangu (*likérka*, *nemocenská*). Podotýka, že táto problematika súvisí s vtedy nevyjasnenou teóriou funkčných štýlov.

Podľa G. Horáka a kolektívu oddelenia gramatiky a štylistiky ÚSJ SAV (1966, s. 14 – 19) informatívna funkcia v slovníku prevládla nad normatívnou – SSJ v snahe zachytiť čo najviac slov a výrazov či synonymom oslabil svoju normatívnosť. V SSJ je nedoriešená hranica medzi spisovnými a nespisovnými slovami: „V takýchto prípadoch sa nenáležite rozširuje oblasť spisovných slov tým, že sa prevzaté nezdomácnené slová označujú ako kniž., kniž. zastar., zastar. a zried.; na druhej strane zasa oblasť spisovných slov sa zužuje, ochudobňuje tým, že sa veľa slov označuje ako nár., kraj., ľud., hoci sú to slová spisovné, len neterminologického rázu“ (s. 17). Kritérium dobrého autora sa podľa oponentov precenilo na úkor kritéria dobrého jazykového povedomia tým, že sa dobrými autormi dokladujú aj chybné slová.

Lexikografický kolektív Ústavu pro jazyk český ČSAV sa v posudku (1966, s. 20 – 36) zameral na porovnanie SSJ a *Slovníka spisovného jazyka českého* (A – M, 1960; N – Q, 1964; R – U, 1966; SSJČ), keďže tieto dve diela vychádzali v rovnakom období. Komparácia sa týkala hlavne spracovania výkladu významu, sémantizácie či odlišného vnímania homonymie. V spracovaní synonymie vidia istú nedôslednosť, keď sa synonymá využívajú namiesto výkladu nie vždy opodstatnene alebo jednotne. Všímajú si ne/dodržiavanie zásady uvádzať citátové doklady len pri istých typoch hesiel, a nie pri bežných heslách či významoch. SSJ využíva pri terminológii diferencovanejšie skratky jednotlivých odborov ako SSJČ, ale napr. vo výklade botanickej a zoolologickej nomenklatúry nachádzajú českí kolegovia v SSJ nezrovnalosti z hľadiska klasifikácie rod – druh. Cenné postrehy pripájajú aj k spracovaniu jednotlivých slovných druhov a ich gramatických kategórií. Ako používatelia iného materinského (českého) jazyka sa k štylistickému hodnoteniu slovenských hesiel nevyjadrujú.

D. Kollár (1966, s. 37 – 44) pripomína, že po viac ako 120 rokoch od uzákone-
nia spisovnej slovenčiny predstavuje SSJ kodifikáciu v oblasti slovnej zásoby. Slovník sa podľa neho úzkostranne opiera o (nedostatočnú) excerpciu, chýbajú mu aj iné
lexikografické pramene a z heslára vypadli niektoré bežné slová. Ďalej sa dotýka
štruktúry a stavby hesla, homonymie, odlišenia preneseného použitia slov od ustále-
ných spojení. Pri otázke normotvornej funkcie slovníka hovorí: „Dôležité pri kaž-
dom hodnotení je to, z akých pozícií hodnotíme. A to si treba ujasniť. Náš názor je
taký, že pri každej kodifikácii, tým skôr pri prvej, treba vychádzať z toho stavu,
ktorý je, a nie zo želaní. Prítom treba skúmať, či ten alebo onen jav zapadá do systé-
mu, je jeho organickou súčasťou, neprotirečí zákonitostiam jazyka – bez ohľadu na
jeho pôvod“ (s. 43).

Do samostatnej bohatej diskusie v SR (1966, s. 76 – 112) sa zapojili Z. Jesen-
ská, M. Ivanová-Šalingová, J. Ferenčík, J. Ružička, M. Urbančok, P. Ondrus,
R. Krajčovič, F. Miko, J. Mistrík, J. Štibraný, V. Budovičová, S. Šaling, A. Habov-
štiak, R. Šrámek, Z. Sochová, J. Horecký, F. Kočiš, R. Schnek, L. Ďurovič, D. Kol-
lár, E. Jóna, J. Oravec, J. Kačala, J. Macháč, J. Filipec, M. Gáfrik, J. Ferenčík,
G. Horák, E. Pauliny, J. Mihál, J. Ružička, J. Marták. Vyberáme zopár najdôležitej-
ších bodov, ktoré diskutujúci konštatovali (niektoré témy z uvedených oponentských
posudkov sa opakovali aj v diskusii, ale rozoberali sa z rozličných hľadísk): SSJ
zachytáva veľa nepotrebných slov (hviezdoslavizmy); v SSJ sú náhodné a nenáhod-
né chyby (kvalifikátormi *kniž.*, *zastar.*, *zried.*, *expr.* sú označené nesprávne slová
alebo bohemizmy); rozpor v hodnotení slov na hranici spisovné – nespisovné, nejed-
notnosti súvisia s chýbajúcou teóriou spisovného jazyka a nerozpracovaným hovo-
rovým štýlom; slang sa v SSJ omylom radí k spisovným prostriedkom; pripomienky
ku kvalifikátorom *krajové*, *nárečové*, *ľudové* slovo – ako *krajové* sa označujú slová
nárečové alebo *tie*, ktoré nemusia mať kvalifikátor; vzťah medzi spisovným jazy-
kom a nárečiami je v slovenčine užší ako v češtine, spisovná slovenčina sa obohaco-
vala aj z nárečí; zblížovanie slovenčiny a češtiny má prebiehať len ako prirodzený
proces, nie násilne; nedostatočná a prebeletrizovaná excerpčia (málo publicistiky),
niektoré citátové doklady obsahujú chybné slová či tvary; SSJ mal suplovať viacero
slovníkov naraz, preto protirečenia vyplývajú práve z toho, že sa tieto úlohy nekryjú.
Je však potrebné dodať, že napriek značným výhradám k SSJ diskutujúci hodnotili
toto dielo vysoko.

V odpovedi na kritiku SSJ Š. Peciar (1966, s. 113 – 119) vysvetlil postup pri
zostavovaní heslára a dôvod zaradenia aj nespisovných slov, keďže slovník kompen-
zuje nedostatok iných typov slovníkov. Uvádzaním variantov sa ilustruje variabilita
výrazových prostriedkov a ich vývin, pričom nesprávne nárečové varianty sú ozna-
čené, čím sa de facto posilňuje normatívna funkcia slovníka. Uznáva, že kvalifikátor
níž. hovor. slabo odlišuje nespisovné výrazy od hovorovej vrstvy spisovných slov

a že niektoré slová označené ako nárečové možno presnejšie označiť skôr za expresívne (*l'apnúť si*). Nie je ľahké odlišiť slová českého pôvodu od slov spoločných s češtinou, pretože pri mnohých slovách prevzatých z češtiny si ich český pôvod neuvedomujeme. Označenie jednotky ako českej sa v SSJ neinterpretuje ako označenie jej pôvodu (ako by to malo byť), ale je s ňou spojené záporné hodnotenie z hľadiska spisovnosti. V kritériu „dobrého autora“ aj „dobrého jazykového povedomia“ sa skrýva nebezpečenstvo subjektivismu. Za kritérium spisovnej normy považuje Š. Peciar spoločenské jazykové vedomie všetkých aktívnych používateľov spisovného jazyka.

Záverečnú inventúru v používaní štylistických a normatívnych kvalifikátorov v SSJ urobila M. Ivanová-Šalingová (1966, s. 146 – 153). Rozpaky pri hodnotení slov prevzatých z češtiny súvisia podľa nej s neorganickým krížením kritéria spisovnosti a štylistického hodnotenia.

3.2.5. SR a SSJ v pokonferenčnom období

Po konferencii o SSJ pokračuje SR v publikovaní ďalších príspevkov týkajúcich sa lexikografickej koncepcie či spracovania individuálnych hesiel a skupín slov, alebo ide o analytické štúdie, ktorých materiálom východiskom bol práve SSJ. K prvému typu patrí napr. článok o problematike spracovania hláskových, pravopisných a slovotvorných variantov a dubliet v SSJ (Šalingová 1967, s. 25 – 32), o významovom a štylistickom usúvzťažnení hesiel *radok* a *zákos* v SSJ (Kačala 1971, s. 85 – 89), o nejednotnom spracovaní hlások a písmen v SSJ (Dvonč 1988, s. 291 – 294). J. Mihál priniesol faktografické pripomienky k výkladu jednotlivých hesiel, rozličné normatívne poznámky k cudzím slovám či chýbajúcim heslám, tvarom a frazeologizmom (1967, s. 109 – 113, s. 161 – 165). Na spracovanie cudzích zemepisných názvov v *Doplňkoch a dodatkoch* SSJ sa pozrel I. Ripka (1970, s. 118 – 123), podľa ktorého je rozkolísanosť pri tvorbe derivátov od týchto názvov dôsledkom ne/rešpektovania miestneho úzu. K cudzím a domácim zemepisným názvom sa vyjadrila aj M. Hajčíková (1971, s. 89 – 93).

Teoretický charakter má fundovaná štúdia *Členenie slovnej zásoby a kritériá jej členenia* od F. Kočiša (1989, s. 158 – 171), v ktorej vystupuje SSJ (aj KSSJ, 1987) ako jeden zo zdrojov pri uvažovaní o diferenciácii lexiky. Autor konštatuje, že jednotlivé pramene používajú pri hodnotení slovnej zásoby nejednotné kritériá. Za najvyššie kritérium považuje normatívne kritérium (spisovné – nespisovné jednotky), pri ktorom je potrebné ujasniť si, čo je základným znakom nespisovnosti slov a kedy sa nespisovnosť slov hodnotí ako štylistický príznak slova. Podobne ako J. Horecký (1956, s. 64 – 71) hovorí F. Kočiš o chybnom stotožňovaní štylistického zafarbenia slova s príslušnosťou k istej štylovej vrstve (štylistické a štylove kritérium). Podľa neho je členenie slovnej zásoby na základe príslušnosti k štýlom nepresné, lebo tu

nejde o príslušnosť slova k určitému štýlu, ale o sféru používania istého jazykového prostriedku v konkrétnej pracovnej alebo spoločenskej oblasti.

3.3. KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA

O potrebe zostavenia jednozväzkového normatívneho slovníka slovenčiny sa začína hovoriť v období, keď vychádzajú posledné časti šesťzväzkového SSJ. Úvahy o koncepcii nového slovníka sa totiž opierajú o kritiku vznášajú voči tomuto rozsiahlemu lexikografickému dielu. Referuje sa o tom aj v správe z už zmieňovanej *Konferencie o slovníku spisovnej slovenčiny* (21. – 23. 6. 1965, Smolenice)⁹, na ktorej okrem príspevkov venovaných SSJ odznali aj referáty o tzv. *Príručnom slovníku spisovnej slovenčiny*, ako sa avizovaný slovník pracovne označoval (porov. kap. 3.2.4.). Na konferencii sa jasne formulovalo, že nový slovník nemá byť iba skrátenou verziou SSJ, ale úplne novým, výlučne normatívnym dielom, ktoré bude dobre využiteľné v bežnej jazykovej praxi. Krátko po konferencii sa v SR objavuje štúdia M. Pisárčikovej (1966, s. 349 – 352), ktorá predznamenáva koncepcnú prípravu takéhoto slovníka. Autorka na podklade základných lexikografických zásad uvádza postupy, ktoré by sa mali dodržiavať pri spracúvaní synonymie v jednozväzkovom výkladovom slovníku.

Tento príspevok bol však na relatívne dlhé obdobie posledným, ktorý informoval o príprave normatívneho slovníka. Tým sa, ako sme už uviedli, stal *Krátky slovník slovenského jazyka* (KSSJ), ktorý dodnes vyšiel v piatich vydaniach (1987, 1989, 1997, 2003, 2020). Tematizovanie koncepcie KSSJ sa v SR systematickejšie objavuje až v 80. rokoch 20. stor., keď sa v jednotlivých štúdiách členov autorského kolektívu prezentujú už viac-menej vyriešené otázky spracúvania niektorých jazykových javov. Všetky prezentované analýzy sa pritom kriticky vyrovnávajú so spracovaním konkrétneho javu v SSJ. Najviac príspevkov sa dotýka stylistických parametrov zachytenej lexiky. Na slovníkovom materiáli ako prvá predkladá lexikologicko-stylistickú štúdiu o knižných výrazoch M. Pisárčiková (1982, s. 84 – 92). E. Tibenská (1982, s. 145 – 155), využívajúc funkčné kvalifikátory z koncepcie navrhutej pre KSSJ, aplikuje analýzu hodnotenia expresivity Ch. Ballyho na vybrané sémantické skupiny slovies, čo má napomôcť zvýšeniu objektivity pri uvádzaní tohto kvalifikátora. J. Kačala (1983, s. 289 – 293) vysvetľuje použitie kvalifikátora *subštandardný* výraz, ktorý v dovtedajšej lexikografickej praxi použitý nebol; zdôrazňuje, že v KSSJ nejde o subštandardnú formu národného jazyka nachádzajúcu sa medzi spisovnou a nárečovou formou, známu z koncepcie J. Horeckého (1979), ale o vrstvu subštandardných slov zaplňajúcu priestor medzi nespisovnými a hovorovými výrazmi. M. Považaj (1987, s. 162 – 168) napokon ukazuje spôsoby, akými dochádza k prehodnoteniu tej vrstvy slovnej zásoby, ktorá je v SSJ označená kvalifikátorom *krajové slovo* – niektoré výra-

⁹ Porov. správu z konferencie v SR (Jóna 1965, s. 352 – 357).

zy sa pre nárečový charakter a nízku frekvenciu do nového slovníka nezaradili, niektoré sa zaradili ako spisovné neutrálne alebo spisovné hovorové, či expresívne. Gramatických aspektov sa dotýka štúdia M. Pisárčikovej (1985, s. 332 – 340) predstavujúca teoretické východiská inovatívneho spracovania zvrtných slovíec v KSSJ. Zvrtné slovesá významovo späté s nezvrtnými slovesami sa prihniedzujú k nezvrtnej podobe (*držat' – držat' sa*). KSSJ na rozdiel od SSJ považuje prípady typu *umyt' sa* za syntagmu a nie za zvrtné sloveso, preto podobu *umyt' sa* nehniezduje ani nespracúva samostatne, ale uvádza ju medzi príkladmi v rámci hesla *umyt'*. Variantnosť zvrtnej a nezvrtnej podoby slovíec, za predpokladu ich totožného významu, sa pripúšťa vtedy, keď morféma *sa* nemení intencnú hodnotu slovesa (*driet', driet' sa*).

V. Blanár (1988, s. 183 – 187) vo svojej pozitívne ladenej recenzii 1. vydania tohto diela uvádza, že „Krátkym slovníkom slovenského jazyka sa začína nová etapa lexikografickej kodifikácie“ (s. 187). Konceptia KSSJ však celkom prirodzene odzrkadľuje stav vedeckého poznania 2. polovice 70. rokov a 1. polovice 80. rokov 20. stor. Samotní členovia autorského kolektívu tak s odstupom času uverejňujú texty, v ktorých na základe vlastných skúseností ponúkajú nové, dôslednejšie a prepracovanejšie lexikografické riešenia niektorých jazykových javov a odporúčania pre budúcu lexikografickú prax, z ktorých sa dnes viaceré uplatňujú aj v *Slovníku súčasného slovenského jazyka*. E. Tibenská (1993, s. 289 – 296) sa venuje typizácii výkladu slovesných významov, pričom uvádza, pri ktorých lexikálnych skupinách sa v KSSJ túto typizáciu podarilo dodržať a v ktorých mohla byť dôkladnejšia. J. Kačala (1997, s. 193 – 203) v štúdiu o statuse lexikalizovaných spojení pripúšťa, že hoci im autori slovníka venovali zvýšenú pozornosť, tieto lexikálne jednotky sa zachytávajú iba v prípadoch, v ktorých je základným kategoriálnym komponentom sloveso. Do budúcnosti autor vyjadruje požiadavku lexikografického spracovania celého súboru lexikalizovaných spojení, teda aj tých, v ktorých je základným kategoriálnym komponentom substantívum. V ďalšom svojom príspevku J. Kačala (1998, s. 65 – 75) objasňuje sémantickú deriváciu na základe príľahlosti, pričom konštatuje, že príľahlosť typu „istý kvalifikovaný umelecký postup – cieľavedomý výsledok takéhoto postupu“ (*odtlačok*) sa v procese prípravy KSSJ nezohľadnil.

Tretie, doplnené a prepracované vydanie KSSJ (1997) vyvolalo významnú a v slovenskom lingvistickom diskurze dobre známu polemiku o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine medzi L. Dvončom a J. Kačalom, ktorej realizačným priestorom sa stala práve SR (v príspevkoch Dvonč 1997, s. 248 – 254; Kačala 1998, s. 230 – 237; Dvonč 1998, s. 291 – 299; Kačala 1999, s. 150 – 157; Dvonč 1999, s. 279 – 291, s. 345 – 354; Dvonč 2000, s. 222 – 227).

V. Blanár (1997, s. 332 – 339) sa vo svojej recenzii 3. vydania KSSJ tohto problému dotýka iba opisne. Tieto polemiky sa znova pripomínajú až v r. 2006, keď sa k nim navracia Ľ. Ďurovič (2006, s. 224 – 239).

Informácie uvedené v KSSJ sa však stali podnetom úvah aj ďalších jazykovedcov, ktorých texty boli v SR uverejnené v rubrikách *Diskusia* alebo *Rozličnosti*. Spomeňme napr. na detailných exemplifikáciách vybudovaný príspevok F. Sabola (1995, s. 309 – 313), ktorý sa na slovníkovom základe zamýšľa nad univerbizačnými tendenciami v slovenčine (napr. *do slova – doslova, po dobrom – podobrom, tak isto – takisto*), či text J. Dolníka (1988, s. 188 – 189), ktorý zdôrazňuje potrebu špecifikácie termínu expresivita a vyriešenie ďalších otázok (emocionalita, obraznosť, intelektuálnosť, intenzifikácia a pod.), ktoré majú vplyv aj na lexikografické spracovanie tohto javu. KSSJ sa zároveň stal materiálou bázou viacerých väčších výskumov, z ktorých môžeme výberovo zmieniť štúdie M. Nábělkovej *Variantnosť ako prvok dynamiky v adjektívnej paradigmaticke* (1996, s. 257 – 266), M. Šimkovej *Fungovanie častíc na osi pozitívne – negatívne* (1998, s. 80 – 87) či F. Kočiša *Slovo mol a jeho slovníkové spracovanie v slovenčine* (2005, s. 57 – 59).

3.4. SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA

Tematika nového výkladového *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) sa v SR objavuje začiatkom 90. rokov 20. stor., keď sa začala formovať koncepcia tohto lexikografického diela. SR v r. 1992 uverejnila dve štúdie, v ktorých sa pozornosť sústreďovala na lexikografické uplatnenie synonym (Pisárčiková 1992, s. 220 – 227) a antonym (Oravcová 1992, s. 298 – 303). V centre záujmu oboch príspevkov sú funkcia a druhy týchto jazykových prostriedkov, ich výber, umiestnenie a vyznačenie vo výkladovom slovníku. A. Oravcová (1993, s. 96 – 100, s. 296 – 301) publikovala ďalšie dva texty – o lexikografickom spracovaní predpôň a predložiek.

Koncom 90. rokov vyšla na stránkach SR štúdia hlavnej vedeckej redaktorky SSSJ K. Buzássyovej *Z koncepcie a realizačnej problematiky nového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka* (1999, s. 321 – 331), v ktorej autorka konštatuje opodstatnenosť a naliehavosť vypracovania nového a rozsiahlejšieho slovníka slovenčiny. Atribúty ako rozsiahlejší slovník a súčasný slovník sa pre koncepciu tohto plánovaného diela stali kľúčovými a reflektujú sa v rôznych rovinách spracovania, napr. v ciele a rozsahu, vo vymedzení časovej hranice vzhľadom na uvádzanie a čerpanie dokladového materiálu (za medzník súčasného jazyka sa považuje r. 1955), v zložení materiálnej bázy (kombinácia tradičnej lístkovej kartotéky s textovými korpusmi), v makroštruktúre a mikroštruktúre, vo výbere slov a dokladov.¹⁰

Po vydaní 1. zväzku SSSJ (A – G, 2006) vzniká priestor na ďalšiu diskusiu a reflexiu aj v SR. V príspevkoch sa posudzuje predovšetkým uvádzanie gramatických údajov a formulujú sa závery, ktoré prispievajú k spresňovaniu a zjednocovaniu lexikografického spracovania v ďalších zväzkoch. V r. 2008 vyšli v SR štyri takéto príspevky. Na problematiku kvantitatívnych inverzných alternácií (dlhý sufix

¹⁰ Koncepcia SSSJ je podrobne vysvetlená v 1. zväzku (A – G, 2006, s. 13 – 47).

spôsobuje krátenie v radixe, napr. *komín – komin-ár, čítať – čit-áreň*) v lexémach so sufixmi *-ár/-iar/-ar; -áreň/-iareň/-areň* sa zameriava štúdia M. Sokolovej a A. Jarošovej (2008, s. 193 – 211). Autorky posudzujú ich doterajšie uvádzanie a vysvetľujú vplyv sémantického, derivačného a fonologického faktora na realizáciu alebo nerealizáciu inverzných alternácií pri tomto type tvorenia slov. Rovnaká dvojica autoriek (Sokolová – Jarošová 2008, s. 212 – 221) pripravila štúdiu o spracovaní gramatického aparátu substantívnych hesiel s cieľom upozorniť na problémové oblasti a potrebné budúce spresnenia. Spresnenia sa týkajú napr. neprotirečiaceho a jednotného zápisu zreteľnej koncovky (porov. zreteľnú hiátovú koncovku v type *granulácia -ie* a zreteľnú koncovku s diftongom v type *granulovanie -nia*); rozšírenia gramatických údajov o tvary, pri ktorých môžu vzniknú chyby (napr. jednotnejšie doplnenie inštrumentálu plurálu pri maskulínach končiacich sa na dva konsonanty); uvádzania variantov (neuvádzať redundantné varianty, určiť zodpovedajúce poradie variantov, v prípade potreby rozpisovať príslušné tvary variantných lexém); jasnejšieho spracovania morfolologickej stránky augmentatív typu *chlapčisko*. Tému tvorenia imperatívu pomocou jednotlivých imperatívnych morfém (nulová morféma, morféma *-i* alebo variantné morfémy) sa venuje text M. Sokolovej a I. Bónovej (2008, s. 271 – 280), v ktorom autorky podrobili analýze slovesá z *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991, 1998, 2000; PSP). Analýza vychádza aj z korpusových zistení, špeciálne v súvislosti s poradím variantných imperatívnych koncoviek. Na diskutabilné prípady v lexikografických dielach prameniace z nerozlišovania vokalickej skupín (hiátov) a diftongov pri zápise koncoviek v záhlaví hesiel upozorňujú v spoločnom článku *Diftongizácia vokalickej skupín ie, ia a lexikografická prax* M. Sokolová, M. Ivanová a A. Jarošová (2008, s. 281 – 292). Vymenúvajú rozdiely odlišujúce vokalickej skupinu (*harmónia*) od diftongu (*čiapka*) a poukazujú aj na prípady, keď sa vokalickej skupiny nemôžu diftongizovať. Pri prehodnocovaní vokalickej skupín na diftongy sa zdôrazňuje pôsobenie viacerých extra- a intralingválnych faktorov. Autorky v neposlednom rade navrhujú aj vhodné lexikografické riešenia pre uvádzanie zreteľných koncoviek v SSSJ.

Na vydaný 1. zväzok SSSJ reagujú v SR dva príspevky. Na možné úpravy smerujúce k jednotnejšiemu spracovaniu proprií upozorňuje I. Ripka (*Poznámky o spracúvaní vlastných mien v I. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka*, 2009, s. 27 – 31). Ďalšou reakciou je *Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka* J. Kačalu (2009, s. 91 – 97). Autor poukazuje na skutočnosť, že v SSSJ sa uvádzajú variantné pravopisné podoby typu *budhista, buddhista; Apolón, Apolón; áčkar, áčkár* a pod., hoci v súčasnosti je kodifikovaná iba prvá z uvedených dvojíc. Dôvody zachytenia týchto variantov vysvetľuje K. Buzássyová (*Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka*, 2009, s. 98 – 102). Stanovisko k príspevku J. Kačalu publikoval v SR aj

J. Mlacek (2009, s. 103 – 104), ďalší recenzent 1. zväzku, ktorý uvádzanie dvojtvarov tohto typu nepokladá za závažný krok rozkolísavajúci jazykovú normu. Variantné prípady vníma skôr ako lexikografický krok reflektujúci stav v jazykovej praxi, hoci aj podľa jeho názoru je variantnosť v SSSJ príliš častým a nie vždy celkom odôvodneným javom.

Precizovanie lexikografického spracovania pokračovalo aj v nasledujúcom období, keď sa 2., 3. a 4. zväzok SSSJ (2011, 2015, 2021) stal materiálom východiskom výskumu jednak autorsko-redaktorského kolektívu slovníka, jednak iných bádateľov. V štúdiu *Percepcia a lexikografické spracovanie zložených adjektív* A. Jarošová (2011, s. 132 – 148) opisuje charakter nepravých (kompozitá s afixoidom, zväčša ide o deriváty od zložených substantív: *biotechnológia* – *biotechnologický*) a pravých (*slovnodruhový*) adjektívnych kompozit. Vymedzené typy a podtypy komentuje vzhľadom na postupy a zásady uplatnené pri spracovaní zložených adjektív v SSSJ. Rozčlenenie na podtypy a súčasne rovnorodé skupiny prispieva napr. k zjednoteniu výkladových perifráz.

Redaktorský tandem A. Jarošová a M. Sokolová (2013, s. 131 – 151) formuluje zásady spracovania viacčlenných vidových korelácií – vidových trojíc (VT). Autorky postupujú pri analýze VT komplexne, vychádzajú z korpusových zistení ich analyzujú „až po úroveň kontextovej lexie“ (s. 137). Vyčleňujú tri typy VT: 1. VT s dvoma imperfektívami pri procesných deadjektívnych verbách (napr. *silnieť* – *zosilnieť* – *zosilnievať*), 2. VT s dvoma perfektívami pri verbách zakončených na *-núť/-nut'* (napr. *kývať* – *zakývať* – *kývnúť*), 3. VT s dvoma imperfektívami pri verbách typu *deliť* – *rozdeliť* – *rozdeľovať* (tento typ podlieha ďalšiemu trojakému členeniu).

Materiál vtedy pripravovaného 4. zväzku SSSJ poslužil ako základ dvoch štúdií ďalšej redaktorky slovníka M. Ivanovej. V prvej štúdiu (Ivanová 2018, s. 235 – 260) poukazuje na diskutabilné miesta v súvislosti s existujúcim spracovaním slovíes s datívnym reflexívnym komponentom *si* v SSSJ, vyžadujúcim si určité spresnenia. Pre tento cieľ charakterizuje status reflexívneho komponentu *si* a konkrétne typy slovíes, v rámci ktorých ďalej vyčleňuje sémantické triedy: reflexíva tantum datívneho typu (*všimnúť si*), odvodené reflexíva datívneho typu (*odložiť si*), reflexívne varianty (*nacvičiť/nacvičiť si*), pragmaticky podmienené reflexívne podoby nereflexívnych verb (*nôtiť si*) a reflexívne konštrukcie (*kúpil si knihu*). V druhom texte *Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania* (Ivanová 2020, s. 143 – 161) navrhuje riešenia smerujúce k jednotnejšiemu spracovaniu recipročných slovíes v SSSJ. Venuje sa hlavne otázke odlišenia odvodených reciprocív (majú sa spracúvať ako samostatné heslá) a recipročných konštrukcií (majú byť súčasťou dokladovej zóny nerecipročného slovesa). Pre oba prípady bližšie vymenúva konkrétne sémantické triedy slovíes.

4. PREKLADOVÉ SLOVNÍKY

V prekladovom slovníku zohráva kľúčovú rolu otázka ekvivalentu. K tejto problematike sa na príklade slovenčiny a ruštiny vyjadriala v SR E. Sekaninová v štúdiu *Z lexikografickej problematiky* (1954, s. 78 – 82): „Úlohou prekladového slovníka je podať platný preklad pre každý významový odtienok, pre každú štylistickú nuansu a pre každé frazeologické spojenie“ (s. 81). Na zložitý systém sémantických príznakov slova poukazuje aj D. Kollár v príspevku *Krása lexikografie* (2001, s. 225 – 233), ktorý zameranie prekladového slovníka charakterizuje takto: „konfrontuje dva jazykové systémy (ako aj ich funkčné využitie) a vytvára nový systém založený na ekvivalencii výrazových prostriedkov konfrontovaných jazykov vo vzťahu k pomenúvanej skutočnosti, často nanovo formulovanej“ (s. 229).

4.1. ČESKO-SLOVENSKÁ A SLOVENSKO-ČESKÁ LEXIKOGRAFIA

Nevyhnutnosť prípravy dvojjazyčných slovníkov porovnávajúcich lexiku češtiny a slovenčiny vyplývala z historicko-politických a kultúrnych okolností. Tieto súvislosti podávajú v SR štyri prehľadové, sumarizačné štúdie a jeden príspevok predstavujúci koncepciu *Česko-slovenského slovníka* (1979).

Historický pohľad na vývin slovníkárskeho práca prináša začiatkom 50. rokov 20. stor. už spomínaný E. Jóna (1950/1951, s. 270 – 290; bližšie porov. kap. 2.). Z novších prác majú sumarizačný charakter dve nadväzujúce štúdie K. Gajdošovej o slovensko-českej a česko-slovenskej dvojjazyčnej lexikografii (2014, s. 274 – 303; 2015, s. 37 – 72) a štúdia M. Nábělkovej *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní I. Začiatky lexikálnej komparácie* (2015, s. 276 – 306). K. Gajdošová približuje tvorbu jednotlivých dvojjazyčných slovníkov od konca 19. stor. (časť I) a od druhej polovice 20. stor. po súčasnosť (časť II). Analyzuje makro- a mikroštruktúru slovníkov, ich zameranie, ciele a zasadzujú ich do dobového spoločenského a odborného kontextu. Predmetom analýzy je aj zachytenie a spracovanie konkrétnych diferenčných lexém *íst', chodit' – jít, chodit'/jet, jezdit a kázeň, disciplína – kázání, kázeň* v daných slovníkových dielach. Text M. Nábělkovej mapuje doterajší vývin komparatívneho uchopenia slovensko-českých a česko-slovenských lexikálnych diferencií. V súvislosti s ich slovníkovým spracovaním autorka konštatuje: „Vývin porovnávacieho obrazu českej a slovenskej slovnej zásoby do polovice 19. storočia (presnejšie po štúrovskú kodifikáciu) možno vidieť ako cestu od textovej reflexie lexikálnych diferencií k ich lexikografickému spracovaniu v základných slovníkových dielach slovenčiny aj češtiny a k následnej tematizácii potreby dvojjazyčných slovníkov [...]“ (2015, s. 302).

SR v r. 1969 uverejňuje *Koncepciu Česko-slovenského slovníka* (Horák – Michalus – Peciar – Pisárčiková – Slivková – Smiešková 1969, s. 339 – 345), ktorý sa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra v Bratislave SAV (JÚLŠ SAV) pripravoval od

r. 1968 pod vedením hlavného redaktora G. Horáka. Pri spracovaní tohto konfrontačného jednozväzkového slovníka stredného typu sa uplatňoval diferenčný aspekt v širšom zmysle. Zachytili sa slová poukazujúce na diferencie v lexike, hláskosloví, pravopise, gramatike, vo frazeológii a naopak, ohraničené zachytenie mali slová vykazujúce len malé diferencie v súbore tvarov. Obmedzené spracovanie sa vzhľadom na charakter slovníka – zameranie na „súčasnú živú slovnú zásobu spisovnej češtiny konfrontovanú so súčasnou živou slovnou zásobou spisovnej slovenčiny“ (s. 339) – týkalo aj nespisovných, starších, zastaraných a knižných slov. Svoje miesto má aj odborná terminológia a frazeológia. Tento slovník je v súlade s princípmi modernej lexicografie koncipovaný metódou ekvivalentu: „Základným kritériom pri členení heslového slova bude počet odlišných (nesynonymných) ekvivalentov, a nie jeho významová štruktúra“ (s. 343). Na bližšie určenie a vymedzenie ekvivalentov slúži sémantizácia, ktorá sa realizuje v podobe exemplifikácie, opisu, vysvetľujúcej poznámky, synonymného výrazu, rekcie alebo štylistických skratiek. *Česko-slovenský slovník* vyšiel v r. 1979 a recenziu naň do SR napísali I. Ripka a J. Skladaná (1980, s. 364 – 372). Vyzdvihujú v nej prínos a význam slovníka, no upozorňujú na isté nepresnosti týkajúce sa napr. výberu a vhodnosti ekvivalentov (aj vo frazeológii).

4.2. RUSKO-SLOVENSKÁ A SLOVENSKO-RUSKÁ LEXIKOGRAFIA

Významné miesto v modernej slovenskej dvojjazyčnej lexicografii majú slovníky konfrontujúce slovnú zásobu ruštiny a slovenčiny v rozmedzí od 50. do 90. rokov 20. stor., čo súviselo aj s celkovou spoločensko-politickou situáciou daného obdobia. Prelomovým dielom je dvojdielny *Slovensko-ruský prekladový slovník* A. V. Isačenka (A – O, 1950; P – Ž, 1957), ktorý položil stabilné základy pre vznik ďalších dvojjazyčných slovníkov, akými sú päťzväzkový *Velký rusko-slovenský slovník* (1960 – 1970; VRSS) a šesťzväzkový *Velký slovensko-ruský slovník* (1979 – 1995; VSRS). O týchto dvoch rozsiahlych a reprezentatívnych lexicografických dielach sa v časopise SR dozvedáme prostredníctvom recenzií Š. Peciara na jednotlivé zväzky (VRSS – 1966, s. 361 – 367; 1971, s. 192 – 198; VSRS – 1983, s. 369 – 374). Š. Peciar pri VRSS poukazuje na niektoré problémové miesta v koncepcii súvisiace s teoretickými otázkami a technickými postupmi spracovania. Zásada členenia hesla podľa ekvivalentov sa podľa autora vo VRSS neuplatňuje dôsledne a najmä „pri väčších heslách sa rozmanite porušuje v prospech členenia hesiel podľa významov“ (Peciar 1966, s. 362). Takéto členenie podľa významov nie je výhodné, pretože vedie k neprehľadnosti, zbytočnému nárastu, rozkúskovaniu významov a opakovaniu ekvivalentov. Recenzent ďalej pripomienkuje uvádzanie štylistického hodnotenia slov, spracovanie homonym, nedokonavých sloviess, frazeológie, isté nedostatky vidí aj v „prekladovej (slovenskej) zložke“ (s. 365). Vyjadruje sa napr. k normatívnej stránke ekvivalentov, komentuje spracovanie zvrtných sloviess

a otázku hranice medzi pasívnym zvratným tvarom a aktívnym zvratným slovesom, ďalej otázku minimálneho kontextu pri exemplifikácii významu či otázku zredukovania počtu zastaraných slov, resp. významov.

Vo VSRS sa vymedzuje šesť ekvivalenčných typov (dva typy zhodnej a štyri typy nezhodnej ekvivalencie), čím sa teoreticky podáva „zovšeobecnenie rozličných možných vzťahov medzi výrazovou a obsahovou stránkou lexém v dvoch konfrontovaných jazykoch“ (Peciar 1983, s. 369). Podľa Š. Peciara sa príliš často používajú zovšeobecnené formulácie typu „prekladá sa nepriamymi pádmi...“ alebo „prekladá sa individuálne“, ktoré v niektorých prípadoch pôsobia nadbytočne. VSRS sa vyznačuje aj dôkladným spracovaním typov sémantizácie, čo recenzent hodnotí veľmi pozitívne a uvedený slovník pokladá v tomto smere za vzor. Vyzdvihuje zachytávanie syntaktickej spájateľnosti slov, dobre zvládnutú oblasť exemplifikácie, podrobné rozpracovanie lexikalizovaných a frazeologizovaných slovných spojení či premyslenosť výberu slov v slovenskej časti. Za preexponované považuje detailné spracovanie primárnych predložiek *na, nad, o, od*, ktoré patrí skôr do slovenskej gramatiky. Autor sa dotkol aj oblasti vzájomného jazykového kríženia: „Užitočné by bolo upozorniť priamo v heslách na tie javy, kde v školskej (vyučovacej) a prekladateľskej praxi často dochádza k slovensko-ruskej jazykovej interferencii“ (s. 373).

5. ŠPECIÁLNE SLOVNÍKY

V SR sa objavuje aj množstvo príspevkov referujúcich o najrôznejších typoch lexikografických diel. Pokiaľ ide o slovnú zásobu slovenčiny, sú to slovníky zachytávajúce funkčne príznakovú lexiku, paradigmatické slovníky a slovníky jednotlivých parametrov slova (delenie podľa týchto kritérií porov. Jarošová 2015). O týchto prácach sa dozvedáme zo štúdií prezentujúcich koncepcné problémy tvorby konkrétneho slovníka, z recenzií, ktoré konkrétne slovníkové dielo hodnotia, či z krátkych informačných správ v rubrike *Bibliografický zázpisník*. SR publikovala aj recenzie inojazyčných slovníkov, ktorým, vzhľadom na veľké množstvo a rozmanitosť takto ladených príspevkov, v našej štúdií nevenujeme podrobnejšiu pozornosť.

5.1. SLOVNÍKY FUNKČNE PRÍZNAKOVEJ LEXIKY

Zo slovníkov spracúvajúcich funkčne príznakovú lexiku sa najväčšia pozornosť venovala slovníkom cudzích slov. Skutočnosť, že slovenský knižný trh posledných viac ako 40 rokov zásobujú slovníkmi cudzích slov M. Ivanová-Šalingová, S. Šaling a Z. Maníková (rod. Šalingová), reflektujú aj príspevky, ktoré boli počas tohto obdobia v časopise publikované (Ondrejovič 1998, s. 362). Okrem toho, že v r. 1954 vychádza v rubrike *Podnety a diskusie* text M. Šalingovej (1954, s. 90 – 99) hodnotiaci *Slovník cudzích slov* (1953), v priebehu ďalších rokov sa stretávame s recenziami prác, ktorých autorkou alebo spoluautorkou je práve M. Šalingová

(napr. Hayeková 1959, s. 248 – 250; Michalus 1966, s. 236 – 238; Bosák 1981, s. 114 – 122). Táto situácia sa na Slovensku mení v r. 1997, keď vychádza slovenský preklad českého *Akademického slovníka cizích slov* (1995). L. Balážová a J. Bosák (1998, s. 343 – 351), editori slovenskej verzie slovníka (1997), vo svojom príspevku vysvetľujú, že preklad nie je iba jednoduchým transferom z češtiny do slovenčiny, ale viacúrovňovou konfrontáciou systému dvoch blízkych jazykov, ktoré sa však pri preberaní slov značne odlišujú. K druhému, doplnenému a upravenému vydaniu (2005) sa vyjadruje aj odborný konzultant L. Králik (2005, s. 288 – 295), ktorý vo svojej štúdií poukazuje na niektoré aspekty revízie etymologického aparátu.

Odborná verejnosť reagovala aj na vydanie *Malého frazeologického slovníka* E. Smieškovej (1974). G. Horák (1975, s. 250 – 252) a V. Kjuvlieva-Mišajkova (1977, s. 36 – 41) sa napriek viacerým kritickým poznámkam zhodujú v tom, že slovník bol pre vtedajšiu slovenskú lexikografiu cenným príspevkom a znamená dobré východisko pre tvorbu perspektívne rozsiahlejšieho frazeologického slovníka slovenčiny.

Problematiky prípravy onomastického slovníka, konkrétne slovníka terénnych názvov, sa dotýka už v 80. rokoch 20. stor. M. Majtán (1983, s. 199 – 206) v príspevku objasňujúcom koncepčné východiská a materiálové zdroje takéhoto diela. Hoci predstava o projekte sa zdá jasná, autor v tom čase konštatuje, že výhľady na jeho realizáciu sú veľmi slabé. K tejto téme sa navracia I. Valentová (2009, s. 283 – 291), ktorá sa aj s dôrazom na rozšírené možnosti počítačového spracovania jazyka vyrovnáva s načrtnutou koncepciou. Úvodná časť *Lexiky slovenských terénnych názvov* (Valentová 2018), ako sa práca nazýva dnes, je zverejnená v digitalizovanej podobe a pracuje sa na jej dokončení. V SR takisto nájdeme recenzie viacerých onomastických diel s lexikografickým charakterom.

V súvislosti s onomastickými slovníkmi považujeme za dôležité spomenúť štúdiu L. Buzássyovej (2012, s. 131 – 150), ktorá sa zameriava na koncepčné východiská *Slovníka starogréckych a latinských mien*. Slovník nemá mať encyklopedický charakter, ale má ponúkať riešenia problémov s transkripciou a flexiou antických mien. Pokiaľ je nám známe, toto lexikografické dielo v avizovanej podobe zatiaľ nebolo publikované.

Výraznú časť špeciálnych slovníkov, o ktorých sa informuje v SR, tvoria terminologické slovníky (k tomu bližšie porov. štúdiu J. Levickej v tomto čísle).

5.2. PARADIGMATICKÉ SLOVNÍKY

Zmienky o paradigmatických slovníkoch v SR, aj vzhľadom na špecifickú lexikografickú situáciu na Slovensku v tejto oblasti, sa spájajú výlučne s prácami zachytávajúcimi synonymá (Pisárčiková 1968, s. 116 – 120). Okrem recenzie *Malého synonymického slovníka* (Michalus – Pisárčiková 1973) pripravenej G. Horákom (1975, s. 121 – 124) sa vďaka F. Kočišovi (1988, s. 37 – 48), ktorý sa vo svojej štúdií

usiluje o opísanie vzťahu nociónálnych a expresívnych synonym, dozvedáme o príprave *Synonymického slovníka slovenčiny* (1995). Ten sa potom stáva predmetom recenzie K. Buzássyovej (1997, s. 72 – 80), ktorá slovník hodnotí ako ďalšie dielo základného významu slovenskej lexikografie a jeho nívum vidí „najmä v proporčne vhodnej kombinácii princípu výkladového slovníka s charakteristickými, štandardnými postupmi synonymických slovníkov“ (s. 79).

5.3. SLOVNÍKY JEDNOTLIVÝCH PARAMETROV SLOVA

Slovníky jednotlivých parametrov slova sa v slovenskom prostredí tradične spájajú s Prešovskou univerzitou v Prešove, a preto aj príspevky zamerané na teoreticko-metodologické východiská a koncepčné otázky tvorby takýchto slovníkov pochádzajú od autorov a autoriek spätých s týmto pracoviskom. Konkrétne evidujeme štúdiu J. Nižníkovej a M. Sokolovej (1995, s. 203 – 216) týkajúcu sa problematiky prípravy *Valenčného slovníka slovenských slovies* (Nižníková – Sokolová 1998), štúdiu M. Ivanovej, M. Sokolovej a M. Kyseľovej (2013, s. 7 – 31) predstavujúcu *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe* (Ivanová – Sokolová – Kyseľová – Perovská 2014), štúdiu K. Vužňákovéj (2005, s. 159 – 173) orientovanú na rozličné podoby slovotvorného slovníka slovenčiny, štúdiu M. Ivanovej (2009, s. 65 – 80) referujúcu o *Slovníku koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová – Ološtiak – Ivanová et al. 2005) a štúdiu M. Ološtiaka, M. Ivanovej a J. Genčího o *Slovníku viacсловných pomenovaní* (2012, s. 257 – 274).

6. TEMPORÁLNE A TERITORIÁLNE ASPEKTY V LEXIKOGRAFII

6.1. HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA

O spracovaní slovnej zásoby slovenčiny predpisovného obdobia v podobe historického slovníka slovenčiny sa uvažovalo už v skoršom období, no intenzívnejšie práce predovšetkým na budovaní archívu na pôde JÚLŠ SAV sa rozbehli až v 60. rokoch 20. stor.

Podrobnejšie o prístupe k tvorbe historického slovníka so zreteľom na slovenskú slovnú zásobu v písomnostiach z predbernolákovského obdobia píše J. Doruľa (1968, s. 179 – 186). Ako jeden z členov autorského kolektívu pripravujúceho historický slovník sa venuje niektorým jeho koncepčným otázkam. Pri tvorbe slovníka sa vychádza z kartotéky vybudovanej na základe excerpce textov z 15. – 18. stor., a keďže Slováci používali v písaných prejavoch v istom rozsahu spisovnú češtinu, vyskytuje sa v nich veľa miešaných česko-slovenských jazykových podôb. J. Doruľa preto považuje za zásadnú otázku vzťah slovenčiny a češtiny v písomnostiach z tohto obdobia. Zdôrazňuje, že historický slovník by mal spracúvať najmä slovenskú slovnú zásobu a nemal by byť „dokumentom o používaní češtiny v istom období na Slovensku“ (s. 186).

Práce na tomto slovníku predstavil v SR až o 40 rokov neskôr M. Majtán (2008, s. 221 – 225), spoluautor a hlavný redaktor *Historického slovníka slovenského jazyka* (1991 – 2008; HSSJ). Po niekoľkých rokoch príprav, získavania archívnych jednotiek (rukopisných aj tlačených pamiatok), excerpovania a triedenia materiálu s cieľom vybudovať reprezentatívnu kartotéku vyšiel v r. 1973 ukážkový zošit s názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia*, obsahujúci koncepciu slovníka (podľa ktorej malo ísť pôvodne o slovník veľkého typu s predpokladanými 10 zväzkami) a niekoľko ukážkových hesiel. Po vydaní ukážkového zošita sa vzhľadom na vtedajšie personálne, materiálne a edičné možnosti ústavu koncepcia upravila a navrhli sa úspornejšie postupy spracovania hesiel (s cieľom pripraviť slovník stredného typu). V neskoršom období začal autorský kolektív prihliadať aj na kultúrno-historickú hodnotu diela, preto sa niektoré úsporné postupy neuplatňovali až tak dôsledne. Vznikol sedemzväzkový slovník a ako uvádza M. Majtán, najvýznamnejšia osobnosť pri tvorbe HSSJ, toto hodnotné dielo má nielen filologický, ale aj kultúrno-historický a kultúrno-politický význam.

Základné materiálové zdroje využité pri tvorbe HSSJ zo širšieho hľadiska priblížili J. Doruľa (1968, s. 179 – 186) aj M. Majtán (2008, s. 221 – 225). Dvomi konkrétnymi zdrojmi výskumu sa zaoberali K. Habovštiaková a R. Kuchar. K. Habovštiaková (1968, s. 196 – 198) informuje o sprístupnení slovenských archívnych dokumentov (najmä textov administratívno-právneho charakteru – testamentov, súpisov pozostalostí, inventárov, súdnych sporov, ďalej rodinných archívov, náboženských textov, rukopisov slovníkov či populárno-náučnej literatúry) vo forme *Katalógu slovanských jazykových pamiatok v Maďarsku*, uložených v Maďarskom krajiniskom archíve. V prípade *Žilinskej právnej knihy* (Kuchar 1993, 2001), ktorá je jedným z významných prameňov HSSJ, R. Kuchar (2010, s. 225 – 232) v štúdiu *Preklad Magdeburského práva ako prameň historického slovníka slovenského jazyka* upozorňuje na nedôslednosti v preklade tohto textu z r. 1473. Zdôrazňuje, že pri reedícii slovníka treba doklady z tohto prameňa overiť a porovnať starší preklad s originálom.

HSSJ je aj východiskom ďalšieho výskumu – R. Mračníková a M. Kopecká sa vo svojich štúdiách v SR zamerali na polonizmy spracované v tomto slovníku. R. Mračníková (2004, s. 271 – 282) sa sústredila na pôvod niekoľkých vybraných lexém označených ako polonizmus s poukázaním na fakt, že uvedené slová nemajú poľský pôvod. M. Kopecká (2011, s. 28 – 55) vymedzila tematické okruhy, v ktorých sa poľské výpožičky uplatnili, a naznačila ich genézu. Zároveň demonštrovala aj také lexémy, pri ktorých poľština plnila úlohu sprostredkujúceho jazyka, cez ktorý sa tieto prevzatia dostali do slovenčiny z iných jazykov.

6.2. ETYMOLOGICKÉ SLOVNÍKY

Pôvodom slov sa bádatelia vo svojich výskumoch zaoberali už v minulosti. V SR tak nájdeme niekoľko príspevkov V. Poláka pod názvom *Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom* (1947/1948, s. 44 – 51, s. 172 – 177, s. 303 – 307), v ktorých sa venuje etymológii slov – nikde sa však neuvádza, či je to so zreteľom na ich spracovanie v konkrétnom slovníku, alebo sú to len čiastkové práce.

Niektoré bádateľské aktivity v oblasti etymológie slovenčiny, často nadšencov – nelingvistov, vyústili až do rozsiahlejších lexikografických prác zachovaných zvyčajne len v rukopise. Dvomi takýmito etymologickými pokusmi sa zaoberá K. Palkovič. V prvom článku približuje text z konca 19. stor., objavený v rukopise v knižnici Slovenského národného múzea v Martine pod názvom *Rudolf Skotnický: Materiál k etymologickému slovníku* (Palkovič 1971, s. 312 – 316). Tento slovník, obsahujúci približne 2 800 slov, je vypracovaný porovnávacou metódou s uvedením paralel s príbuznými aj nepríbuznými jazykmi. Podľa slov K. Palkoviča, napriek tomu, že R. Skotnický nevyužíva dovtedy známe výsledky etymologického výskumu a dochádza k mnohým nesprávnym záverom, slovník si zasluhuje pozornosť ako kultúrno-historická pamiatka aj ako príspevok k dejinám etymologického výskumu.

V Literárnom archíve Matice slovenskej sa zachoval aj ďalší rukopis etymologického slovníka – *Soustava Řeči Slovanské od Dra Gust. M. Reuss* (1860) –, o ktorom informuje taktiež K. Palkovič (1994, s. 94 – 97). Dozvedáme sa, že lekár Gustáv M. Reuss chápal jazyk ako živý organizmus a pri jeho skúmaní sa snažil na tento spoločenský jav aplikovať vývinové teórie z biológie.

Aj keď sa ešte v 50. rokoch 20. stor. o príprave etymologického slovníka slovenčiny neuvažovalo (zrejme aj pre absenciu samostatného pracoviska na pôde JÚLEŠ SAV, ktoré by realizovalo etymologický výskum slovenskej lexiky – od konca 50. rokov vykonával etymologický výskum na Filozofickej fakulte UK v Bratislave iba Š. Ondruš), o jeho potrebe nebolo pochyb. Nad touto otázkou sa zamýšľala V. Polák (1955, s. 361 – 367) a obzvlášť po vydaní *Etymologického slovníka jazyka českého* (Holub – Kopečný 1952) je presvedčený, že slovenčina, podobne ako každý iný slovanský jazyk, by mala mať svoj vlastný etymologický slovník.

Rovnaký názor zastáva aj V. Blanár (1959, s. 103 – 110) v príspevku *Niekoľko myšlienok o slovenskom etymologickom slovníku (Na okraj Etymologického slovníka jazyka českého a slovenského)*. Vyzdvihuje dielo V. Machka (1957) obsahujúce aj slovenský materiál, no zároveň uvádza, že „Machkovým etymologickým slovníkom bola vedecky úspešne a nástojčivo nastolená otázka slovenského etymologického slovníka“ (s. 109).¹¹

¹¹ Toto želanie sa naplnilo až o 56 rokov neskôr, keď vyšiel prvý *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (Králik 2015).

Okrem českých etymologických slovníkov, ktoré v SR posúdili J. Mihal (1934/1935, s. 114 – 122, s. 151 – 159; 1936/1937, s. 291 – 294), J. Ružička (1954, s. 111 – 112) a Ľ. Králik (2001, s. 353 – 360), sa z príspevkov v SR dozvedáme viac aj o ďalších slovanských etymologických slovníkoch. Opäť Ľ. Králik (1997, s. 340 – 347) porovnáva dva jednozväzkové slovníky z južnoslovanskej oblasti – *Hrvatski etimološki rječnik* (Gluhak 1993) a *Slovenski etimološki slovar* (Snoj 1997). Spôsob spracovania exonym v maďarskom etymologickom slovníku predstavil M. Majtán (1979, s. 312 – 314), Ľ. Králik (2002, s. 81 – 91; 2003, s. 230 – 238; 2012, s. 188 – 196) sa zastavil nad lexikografickým spracovaním maďarských prevzatí v slovenčine.

K téme spracovania etymologického slovníka slovenčiny, tentoraz s ohľadom na metodológiu a využitie výsledkov nárečového výskumu, sa vyjadril A. Habovštiak (1976, s. 71 – 77). Uvádza, že slovnú zásobu treba etymologizovať aj na základe získaného nárečového materiálu, ktorý pomáha pri etymologickej interpretácii nielen nárečových, ale aj spisovných slov. Údaje z nárečí – hláskoslovné zmeny, slovotvorné a významové obmeny slov – môžu byť jedinými dokladmi, na základe ktorých možno podávať spoľahlivé etymologické výklady skúmaných slov.

6.3. NÁREČOVÉ SLOVNÍKY A ATLASY

Výskumu nárečí obyčajne predchádza terénny výskum a zber nárečového materiálu, ktorý možno využiť najmä pri teoretickom opise nárečia alebo pri jeho lexikografickom spracovaní. Tvorba väčších či menších slovníkov zachytávajúcich nárečovú lexiku sa na Slovensku rozvíjala už od 19. stor. – spomeňme predovšetkým rukopisné slovníky C. Zocha (1836) a Š. Zolyomiho (19. stor.) či bošacky slovník Ľ. Riznera (1913) (Štolc 1967, s. 216 – 224; Ripka 1973, s. 340 – 349; Palkovič 1993, s. 261 – 267).

Redakcia SR zverejnila v 1. čísle ročníka 1938/1939 výzvu pod názvom *SBIE-RAJME ZRIEDKAVÉ SLOVÁ A VÝRAZY!*, prostredníctvom ktorej sa obracala na slovenskú verejnosť, aby zbierala nárečové slová a výrazy a aby ich zaznamenané fonetickým pravopisom posielala do redakcie. Počnúc 3. číslom ročníka 1938/1939 a končiac ročníkom 1947/1948 tak môžeme v jednotlivých číslach časopisu nájsť krátke nárečové slovníčky (z Turca, Liptova, Gemera, Nitrianska, Prievidze, Detvy, Hontu), ktorých autormi sú P. P. Zgúth, J. Okál, J. (Szabó) Orlovský, J. Vavro, P. Beláčik a E. Pauliny (ten sa zamerával len na detvianske slovesá). Treba povedať, že nejde len o holý zoznam nárečových slov, každý nárečový výraz má spisovný ekvivalent a aspoň jeden doklad.

Zaiste sa aj tieto podklady využili pri budovaní kartotéky potrebnej pri tvorbe nárečového slovníka, keďže články publikované v SR v období 60. a 70. rokov 20. stor. nás informujú práve o prípravných prácach smerujúcich k vytvoreniu celonárodného slovníka slovenských nárečí. Stále sa pracovalo na zbieraní nárečového ma-

teriálu, zároveň sa dopĺňal a kontroloval materiál nazbieraný podľa *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1. diel Pauliny – Štolc 1947; 2. diel Habovštiak – Buffa 1964). Koncom 60. rokov 20. stor. sa začali pripravovať základné zásady koncepcie nárečového slovníka a prvé ukázkové heslá.

A. Habovštiak (1967, s. 224 – 228; 1968, s. 223 – 229) jednak zdôrazňuje potrebu zbierať materiál na tvorbu slovníka a vybudovať kartotéku, jednak objasňuje, ako sa tvoril archív dialektologického oddelenia od r. 1953. Jeho základom sa stali excerpty J. Orlovského aj nárečový materiál získavaný počas 2. sv. vojny, ktorý sa postupne triedil, excerpoval a začala vznikať nová kartotéka usporiadaná abecedne.

Konceptným otázkam nárečového slovníka sa venoval najmä I. Ripka (1973, s. 97 – 103), a to hlavne so zreteľom na vymedzenie typu slovníka. Zastáva názor, že „úplný slovník možno skoncipovať len vtedy, keď ide o jedno konkrétne nárečie, tvoriace ucelený jazykový systém. Idea skoncipovania úplného nárečového slovníka z územia celého národa je prakticky neuskutočniteľná“ (s. 98), takže pri tvorbe celonárodného nárečového slovníka treba vychádzať z koncepcie diferenciálneho slovníka. Prezентuje tiež východiskové body koncepcie tohto slovníka a stavbu hesla: heslové slovo by malo mať spisovnú podobu, resp. podobu najbližšiu spisovnému zneniu; základným typom výkladu by mal byť spisovný ekvivalent, no zároveň by heslo malo mať aj vecno-významový (opisný) výklad, príp. gramatický výklad pri neplnovýznamových slovách; encyklopedický výklad by sa mal využiť len pri slovách, ktoré nemajú v spisovnom jazyku ekvivalent; na doplnenie výkladu by sa mali uviesť aj preukazné doklady.

Otázkou typu pripravovaného nárečového slovníka sa rovnako zaoberá A. Habovštiak (1980, s. 158 – 164). Pri jeho tvorbe treba zohľadniť aj rozsah, preto navrhuje, aby sa uplatnilo výberové hľadisko najmä pri tej lexike, ktorá je rovnaká ako v spisovnom jazyku. Aj tu však treba byť obozretný, pretože mnohé slová majú v nárečí bohatšiu sémantiku ako v spisovnom jazyku, rozdielnu spájateľnosť s inými slovami a tiež „schopnosť utvárať združené a lexikalizované spojenia, ktoré môžu byť územne diferencované“ (s. 163), takže v slovníku ich treba spracovať.

K téme spracovania celonárodného slovníka slovenských nárečí sa I. Ripka (1998, s. 159 – 166) vracia aj po vydaní 1. zväzku *Slovníka slovenských nárečí. A – K* (1994; SSN). Na príklade spracovania slov *babka* a *bachor* demonštruje najmä rozdiely v hodnotení homonymie a polysémie v SSN a poľskom *Słowniku gwar polskich* (1979 – 1996). Isté rozdiely sú aj pri uvádzaní údajov o pôvode pramenného materiálu – v SSN sa neuvádzajú vyčerpávajúce údaje, z hľadiska používateľa slovníka by to mohlo byť až kontraproduktívne, keďže by sa tým mohla narušiť štruktúra a prehľadnosť hesla.

Na vymedzenie a spracovanie terminologickej vrstvy lexiky v SSN sa sústredil J. Nižnanský (1984, s. 158 – 164). Termíny v nárečiach (často ide o označenie prí-

rodných reálií, rodinných vzťahov, niektorých odvetví v poľnohospodárstve a remesiel) sa v prípade jednoslovných pomenovaní spracúvajú v samostatnom hesle alebo význame, dvoj- a viacslovné spojenia sa uvádzajú podľa ich platnosti v jednotlivých nárečiach, čiže ako voľné spojenia alebo ako ustálené či terminologické spojenia. Pri ich opise však môže dochádzať k neistotám, a preto treba tieto nárečové spojenia hodnotiť individuálne a lexikograficky citlivo.

Kým sa začali intenzívne práce na spracovaní zozbieraného nárečového materiálu v podobe slovníka, činnosť dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV sa od 60. rokov 20. stor. sústreďovala na prípravu *Atlasu slovenského jazyka* (1968 – 1984, ASJ). O atlasovom spracovaní slovenských nárečí oboznamoval čitateľov SR F. Buffa (1971, s. 3 – 12). Od r. 1947 prebiehal prieskum formou spomínaného *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1. diel Pauliny – Štolc 1947; 2. diel Habovštiak – Buffa 1964), zameraný na zhromažďovanie nárečového materiálu z oblasti slovo tvorby a lexiky na území dnešného Slovenska i v jazykových enklávach. Ten sa ďalej skúmal, kontroloval, triedil a excerpoval do kartotéky, potom prebiehali analýzy na jednotlivých jazykových rovinách s cieľom kartografického spracovania materiálu v podobe máp a komentárov. Význam spracovania slovnej zásoby metódami jazykového zemepisu so zreteľom na ASJ vyzdvihol aj A. Habovštiak (1975, s. 129 – 136). Poukázal na niektoré metodické postupy využité pri kartografickom zachytení získaného materiálu a zároveň priblížil práce na jednotlivých zväzkoch atlasu pri vypracúvaní analytických, syntetických a kombinovaných máp.

Slovenskí dialektológovia sa zapojili aj do veľkých medzinárodných atlasových projektov, v prvom rade koncom 50. rokov 20. stor. do prípravy *Slovanského jazykového atlasu*.¹² A. Habovštiak (1974, s. 49 – 52) referoval o tom, ako sa slovenskí zástupcovia podieľali na vypracovaní koncepcie a zbieraní materiálu prostredníctvom dotazníkového terénneho prieskumu, na jeho príprave na pravidelné zasadnutia komisie a pracovných skupín a spracovanie vo forme máp a komentárov. Tu treba uviesť, že v r. 2012 slovenská redakcia vydala 4. zv. lexikálno-slovtvornej série pod názvom *Poľnohospodárstvo*.

7. LEXIKOGRAFIA A KORPUSOVÁ LINGVISTIKA

Slovníkové diela v minulosti vznikali na podklade pramenného excerptného materiálu (kartotéka), ktorý sa tradične zhromažďoval v prípravnej fáze tvorby slovníkov a reprezentoval isté vývinové obdobie jazyka. Napr. materiál pre SSJS (A – J, 1946 – 1949) sa začal pripravovať v 20. rokoch 20. stor. v Jazykovom odbore Matice slovenskej. Excerptcia k SSJ v Jazykovednom ústave SAVU sa začala v r. 1943. Súčasťou správ o SSJ publikovaných v SR bol aj stav slovníkovej excerptcie (porov.

¹² Zoznam doteraz publikovaných zväzkov *Slovanského jazykového atlasu*, ktoré vydali jednotlivé národné komisie, možno nájsť na stránke ^[2].

Smiešková 1954, s. 116 – 118). Aj napriek niekoľkomiliónovým ručne pripraveným kartotečným lístkom z umeleckej, vedeckej, popularizačnej literatúry, periodík či prekladov však klasická lístková kartotéka nedokáže pokryť všetky potreby exemplifikácie v slovníku (do úvahy treba vziať aj žánrovú nevyváženosť kartotéky).

S elektronizáciou lexikografickej práce a jazykovedného výskumu vôbec (porov. Benko 2001) sa postupne otvorili možnosti vytvárania bohatých textových databáz (korpusov), ktoré so sebou priniesla korpusová lingvistika a ktoré postupne vystriedali klasickú lístkovú kartotéku.¹³ Zmenu tejto materiálovej paradigmy reflektovala aj SR. Technické možnosti, charakteristiku, proporčné žánrové zastúpenie textov a objem chystaného korpusu slovenčiny predstavila v SR A. Jarošová (1993, s. 89 – 95), podľa ktorej odhadovaný objem textov pre nový slovník stredného typu (terajší SSSJ) by mal obsahovať 20 mil. slov.¹⁴ Samostatné oddelenie Slovenský národný korpus (SNK) vzniklo v JÚĽŠ SAV v r. 2002. Jeho úlohou bolo v prvej fáze budovanie korpusu textov (primárne pre lexikografické potreby, v ďalšom sa podieľal napr. na morfosyntaktickom výskume a projekte kolokačných slovníkov autosémantických slovných druhov; Benko 2014, s. 160) a elektronizácia jazykovedného výskumu. O vzniku, činnosti a plánoch tohto oddelenia aj spolupráci na iných projektoch počas prvej dekády svojej existencie informovala na stránkach SR jeho vedúca M. Šimková (2013, s. 354 – 367). Medzi ďalšie povinnosti oddelenia okrem budovania korpusu patrili v danom období napr. príprava terminologickej databázy, databázy lexikografických diel, paralelného korpusu, historického korpusu, korpusu nárečových textov a hovorených prejavov (s. 358). Pravda, tieto úlohy majú v súčasnosti už svoje reálne výstupy. Istou reakciou na niektoré časti tejto správy o aktivitách SNK je článok V. Benka (2014, s. 155 – 180), ktorý sa snažil tvrdenia M. Šimkovej korigovať z hľadiska širších odborných súvislostí. Jeho poznámky sa dotýkajú predhistórie korpusovej lingvistiky na Slovensku, formovania samotnej korpusovej lingvistiky vo svete, programových nástrojov na spracovanie slovenčiny, procesu morfolologickej anotácie, otázky reprezentatívности a vyváženosti korpusu či pomoci zo strany českých partnerov.

Korpusy slúžia ako prameň nielen pre výkladovú lexikografiu, ale aj ostatné typy slovníkov či na iné výskumné účely – historický korpus pre historickú lexikografiu (o historickom korpuse slovenčiny porov. Garabík 2019, s. 307 – 317), korpus nárečí pre dialektológov, paralelné korpusy pre preklad, hovorené korpusy či korpus copywriterských textov pre štylistiku, korpus náboženských, právnych textov pre terminológiu a pod.

¹³ Za prvý výkladový slovník spracovaný výlučne na korpusovom materiáli sa pokladá *Collins COBUILD English Language Dictionary* (Ed. Sinclair 1987) – porov. Benko 2014, s. 169.

¹⁴ Autorka vychádzala z vtedajších pomerov. Súčasný spojený korpus *Omnia Slovaca IV Maior Beta* (22.01), ktorého autorom je V. Benko, zahŕňa 6,6 miliardy tokenov^[3].

8. ZÁVER

Slovníkové diela sa v SR predstavovali štvorako: 1. publikovaním otázok slovníkovej koncepcie; 2. v podobe recenzií slovníkov a lexikografických zborníkov; 3. ako súčasť prehľadových štúdií z dejín lexikografie; 4. ako materiálová báza jazykovedného výskumu.

Lexikografickú tvorbu od najstarších čias po 60. roky 20. stor. sumarizoval v SR najmä E. Jóna. Na prelome 18. a 19. stor. dominovali vo verejnom živote hlavne viacjazyčné prekladové slovníky, v ktorých funkciu domáceho jazyka plnila buď (biblická) čeština, alebo slovenské nárečové výrazy či kultúrna západná slovenčina a ich autormi boli často jednotlivci. Tento nesúrodý stav reflektovali hlavne dve lexikografické diela – *Böhmisch* (Jiří Palkovič 1820, 1821) a *Slowár* (Bernolák 1825 – 1827), ktoré sa stali predmetom analýz v SR. *Slowáru* sa venovali M. Hayeková, K. Habovštiaková, J. Mlacek a R. Kuchar. Význam Palkovičovho *Böhmischu* skúmal E. Jóna a R. Kuchar. Osobitné miesto v dejinách slovenskej lexikografie prináleží P. Tvrđemu, na ktorého dielo sa pozreli E. Jóna, J. Mlacek a M. Hayeková. Medzi autorov rozličných slovníkov prezentovaných v SR patrili napr. J. Damborský, J. Hvozdzik, Š. Jančovič, K. Kálal, M. Kálal, J. M. Korabinský, G. M. Reuss, L. Rizner či R. Skotnický.

V 40. rokoch 20. stor. sa do centra pozornosti v SR dostala príprava kartotéky pre budúci výkladový slovník slovenčiny a publikovanie 1. dielu *Slovníka spisovného jazyka slovenského* (Jánošík – Jóna 1946 – 1949), ktorého vydávanie bolo po 2. sv. vojne z ideologických príčin zastavené. Bližšie informácie o tomto slovníku sa čitatelia SR dozvedajú z príspevkov E. Jónu, spoluautora daného slovníka, a Š. Peciara, vedeckého redaktora prelomového 6-zväzkového *Slovníka slovenského jazyka*.

Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968) je dielom, ktorého koncepcia aj reflexia sa rodili práve na stránkach SR. Z časového hľadiska možno príspevky o SSJ publikované v SR rozdeliť na:

1. príspevky venujúce sa prípravným prácam – správy o stave prác na slovníku, ukážky slovníkových hesiel, štúdie jednotlivých autorov či hlavného redaktora slovníka o čiastkových koncepčných bodoch, diskusia o členení slovnej zásoby;

2. príspevky po vydaní 1. zväzku v r. 1959 – spresňovanie a korigovanie koncepcie týkajúce sa napr. heslára, výkladu hesiel, frazeológie, pôvodu slov či normatívnosti slovníka;

3. príspevky k diskusii o SSJ a celkovo o stave jazykovej kultúry, ktorá prebiehala v časopise *Kultúrny život* (1964) a v SR (1965) a týkala sa podľa kritikov najmä uvoľnených kritérií spisovnosti pri hodnotení slov a „zbližovania slovenčiny a češtiny“;

4. príspevky z *Konferencie o slovníku spisovnej slovenčiny* (1965), ktoré pri niesla SR v 1. a 2. čísle roku 1966 a ktorej cieľom bolo komplexne zhodnotiť SSJ;

5. príspevky v období po konferencii o SSJ sa vracali k lexikografickej koncepcii či k spracovaniu individuálnych hesiel a skupín slov alebo ku kritériám členenia slovnej zásoby.

Ďalšími slovníkmi, ktoré vyvolali polemiku v odborných kruhoch realizovanú v SR, bolo 3. vydanie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1997) a 1. zväzok *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (A – G, 2006). Pri KSSJ išlo o výmenu názorov medzi L. Dvončom, J. Kačalom a ďalšími na tému rytmického krátenia v slovenčine. Nekodifikovaná pravopisná a kvantitatívna variantnosť v SSSJ sa stala objektom kritiky J. Kačalu, jeho oponentmi boli K. Buzássyová a J. Mlacek. Čo sa týka koncepčných otázok, pred vydaním KSSJ a SSSJ sa pozornosť sústredila hlavne na stylistické parametre lexiky a parciálne gramatické či sémantické javy v KSSJ a na lexikografické spracovanie synonymie, antonymie, prefixov a predložiek, ako aj na širší koncepčný rámec SSSJ. Obidve lexikografické diela vystupovali ako materiálová báza ďalšieho jazykovedného výskumu.

O prekladových slovníkoch sa v SR informuje predovšetkým v podobe recenzií. V 50. a 60. rokoch 20. stor. a po roku 2010 vznikli sumarizačné štúdie o slovenskej a českej výkladovej aj prekladovej lexikografii, ktoré sa vyvíjali paralelne. V príspevkoch sa kládol dôraz na teóriu prekladového ekvivalentu, ktorej podstatou je to, že sa neprekladá významová štruktúra hesla východiskového jazyka, ale sa hľadá ekvivalent v cieľovom jazyku. Vzhľadom na historicko-politickú situáciu sa slovenčina lexikograficky konfrontovala najviac s češtinou a ruštinou. V SR bola v r. 1969 publikovaná koncepcia pripravovaného *Česko-slovenského slovníka*, ktorý vyšiel v r. 1979. Rusko-slovenskú a slovensko-ruskú lexikografickú produkciu približujú recenzie Š. Peciara na *Veľký rusko-slovenský slovník* (5 zv., 1960 – 1970) a *Veľký slovensko-ruský slovník* (6 zv., 1979 – 1995).

Podobne ako prekladové slovníky aj špeciálne typy slovníkov (vrátane inojazyčných) sú v SR zastúpené vo forme odborných posudkov a správ. Zo slovníkov funkčne príznakovej lexiky sa v SR recenzovali jednak čisto lingvistické slovníky (slovníky cudzích slov, frazeologický slovník, slovník terénnych názvov a i.), jednak rôznorodé (prekladové) terminologické slovníky. Z paradigmatických slovníkov sa poskytol priestor na recenzie synonymických slovníkov slovenčiny. Teoreticko-metodologické štúdie o slovníkoch jednotlivých parametrov slova sa špecializujú najmä na slovesnú valenciu, morfematiku či viacslovné pomenovania a pochádzajú z prešovskej lexikografickej dielne.

SR priblížila aj práce spojené s tvorbou *Historického slovníka slovenského jazyka* (7 zv., 1991 – 2008), a to v podobe štúdií zdôrazňujúcich zber archívneho materiálu a budovanie kartotéky a štúdií objasňujúcich kreovanie a precizovanie koncepcie tohto lexikografického diela (J. Doruľa, M. Majtán).

Podobné tematické zameranie majú aj príspevky zaoberajúce sa prípravou *Atlasu slovenského jazyka* (1968 – 1984) a celonárodného nárečového slovníka. Aj

v tomto prípade sa vyzdvihuje dôležitosť terénneho výskumu a zhromažďovania nárečového materiálu nevyhnutného na vybudovanie kvalitnej kartotéky (A. Habovštiak). Rovnako sa v textoch riešili koncepčné otázky týkajúce sa vymedzenia slovníka nárečí ako slovníka diferenciálneho typu (I. Ripka, A. Habovštiak) či spracovania terminologickej vrstvy slovnej zásoby (J. Nižnanský). Postupne sa tak kryštali- zovalo slovníkové aj kartografické spracovanie slovenskej nárečovej lexiky, o ktorom informovali F. Buffa a A. Habovštiak. Slovenská nárečová lexikografia sa od 50. rokov 20. stor. začlenila aj do širšieho medzinárodného (slavistického) kompara- tívneho bádania, a to prostredníctvom projektu *Slovanského jazykového atlasu*.

V rámci výskumu pôvodu slov sa uviedomovala potreba etymologického slovní- ka slovenčiny, ale na rozdiel napr. od českého prostredia, kde vyšlo niekoľko etymolo- gických slovníkov češtiny, sa slovenská strana zastúpená jednotlivcami snažila vykryť tento nedostatok publikovaním recenzií na zahraničné etymologické slovníky.

Ako sme uviedli, SR priblížila mnohé slovníkové diela čitateľom prostrední- ctvom recenzií. Reflexiu domácej aj zahraničnej lexikografie v SR reprezentuje cel- kovo 147 recenzií slovníkov, ale aj lexikografických zborníkov. Archivačnú hodnotu majú správy z lexikografických konferencií.

Odborná verejnosť sa zhruba od 90. rokov 20. stor. mohla v SR zoznamovať s výstupmi korpusovej lingvistiky, ktorá sa v slovenských podmienkach formovala primárne pre potreby lexikografie, neskôr pre samotný jazykovedný výskum, a tak sa podieľala na utváraní modernej slovenskej lexikografie.

SR zohrala zásadnú úlohu pri tvorbe viacerých slovníkových diel, najmä však *Slovníka slovenského jazyka*, ktorého koncept a následná percepcia nachádzali na stránkach časopisu výrazný ohlas. Celkovo môžeme konštatovať, že SR sa vo svojej 90-ročnej histórii stala jednou z dôležitých publikačných platforiem, ktorá umožňo- vala prezentáciu slovníkov rozličných typov či poskytovala priestor na objasňovanie teoretických otázok lexikografie (neraz i s kritickou reakciou) aj priestor na rekapi- tuláciu slovníkovej produkcie v dejinnom priereze.

Literatúra

- AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV (1995). Red. V. Petráčková – J. Kraus. Praha: Academia.
- BENKO, V. (2001): Počítačová podpora lexikografických projektov. In: Jarošová, A. (ed.): *Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. Zborník referátov zo seminára. Bratislava 26. – 27. októbra 2001*. Bratislava: Veda, 181 – 194.
- BERNOLÁK, A. (1825 – 1827): *Slowár Slowenski Česko-Latínsko-Ňemecko-Uherski seu Lexicon Sla- vicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum*. Budaë: Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricæ.
- BORTNICKÝ, J. E. (1822): *Latinsko-maďarsko-nemecko-slovenský slovník*. Budín: Kráľovská univer- zitná tlačiareň.

- BUFFA, F. (1978): *Atlas slovenského jazyka. 3. zv. Tvorenie slov. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- BUFFA, F. (1981): *Atlas slovenského jazyka. 3. zv. Tvorenie slov. Časť prvá. Mapy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- COBUILD (1987): *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Ed. J. Sinclair. London: Collins.
- ČESKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK (1979). Red. G. Horák. Bratislava: Veda.
- DOSTÁL, A. (1949): Quelques remarques sur l'état des travaux lexicographiques (concernant les langues slaves) en Tchécoslovaquie. In: *Časopis pro moderní filologii. S přílohou Philologica*, 32/3, 33 – 42.
- GLUHAK, A. (1993): *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- HABOVŠTIAK, A. (1984): *Atlas slovenského jazyka. 4. zv. Tvorenie slov. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy*. Bratislava: Veda.
- HABOVŠTIAK, A. – BUFFA, F. (1964): *Dotazník pre výskum slovenských nárečí. 2. diel*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- HAYEKOVÁ, M. (1979): *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. 7 zv. (1991 – 2008). Red. M. Majtán (1. – 7. zv.), V. Blanár (1. zv.), I. Kotulič (1. zv.), Š. Peciar (1. zv.), R. Kuchar (7. zv.), J. Skladaná (7. zv.). Bratislava: Veda.
- HOLUB, J. – KOPEČNÝ, F. (1952): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakladatelství učebnic.
- HORECKÝ, J. (1979): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Kačala, J. (red.): *Z teórie spisovného jazyka*. Bratislava: Veda, 13 – 22.
- HUSELAND, D. K. V. (1800): *Kunšt Prodlaužení žiwota lidského*. Prekl. J. Palkovič. Vacov.
- HVOZDZIK, J. (1937): *Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský. Časť slovensko-maďarská*. Praha – Prešov: Československá grafická únia.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- JANČOVIČ, Š. (1848): *Noví slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský slovník. I., II.* Sarvaš: Tlač L. Réthy, vlastným nákladom.
- JÁNOŠÍK, A. – JÓNA, E. (1946 – 1949): *Slovník spisovného jazyka slovenského. I. (A – J)*. Martin: Matica slovenská.
- JAROŠOVÁ, A. (2015): *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy*. Bratislava: Veda.
- KÁLAL, K. – SALVA, K. (1896): *Slovník slovensko-český a česko-slovenský*. Ružomberok: vlastným nákladom.
- KÁLAL, M. (1924): *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvniceou československou*. Banská Bystrica: Slovenská grafia.
- KRÁLIK, L. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (1987). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (1989). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. oprav. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (1997). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 3. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (2003). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (2020). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 5. dopl. a upr. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- KUCHAR, R. (1993): *Žilinská právna kniha (Magdeburské právo)*. Bratislava: Veda.
- KUCHAR, R. (2001): *Žilinská právna kniha (zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov)*. Žilina: Knížné centrum.

- Kultúrny život* (1964), XIX/44, s. 1, 9; XIX/46, s. 1, 4 – 5; XIX/47, s. 4 – 5; XIX/48, s. 6 – 7.
- MACHEK, V. (1957): *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: ČSAV.
- MICHALUS, Š. – PISÁRČIKOVÁ, M. (1973): *Malý synonymický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MÚCSKOVÁ, G. – VRÁBEĽOVÁ, J. (eds.) (2014): „*Pri zelenom stole: naša reč*“. *Návraty k takmer zabudnutej diskusii*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. (1998): *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PALKOVIČ, J. [Jiří] (1820, 1821): *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Befügung der Slowaken und Mahren eigenen Ausdrücke und redensarten. I. (A – N). Prag: Thomas Bulka. II. (O – Ž). Pressburg: Belnayischen erben*.
- PAULINY, E. – ŠTOLC, J. (1947): *Dotazník pre výskum slovenských nárečí. 1. diel*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- PECIAR, Š. (red.) (1953): *Lexikografický zborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5. – 7. júna 1952 v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PECHÁNY, A. (1906): *Slovník slovenský a maďarský dľa Jozefa Loosa. I. diel. Slovník slovensko-maďarský*. Budapešť: Bratia Révai literárny ústav úč. spol.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU S PRAVOPISNÝM A GRAMATICKÝM SLOVNÍKOM (1953). Zost. Komisia pre vypracovanie nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu pod vedením Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU (1991). Red. M. Považaj. 1. vyd. Bratislava: Veda.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU (1998). Red. M. Považaj. 2. dopln. a preprac. vyd. Bratislava: Veda.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU (2000). Red. M. Považaj. 3. upr. a dopln. vyd. Bratislava: Veda.
- PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO. 9 zv. (1935 – 1957). Hl. red. O. Hujer – E. Smetánka – M. Weingart – B. Havránek – V. Šmilauer – A. Ziskal. Praha: Státní nakladatelství.
- REUSS, G. M. (1860): *Soustava Řeči Slovanské od Dra Gust. M. Reuss*. (rkp.).
- RIZNER, E. V. (1913): *Dialektický slovník bošácky*. (rkp.).
- SKOTNICKÝ, R. (koniec 19. stor.): *Materiál k etymologickému slovníku*. (rkp.).
- SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS. Lexikálno-slovotvorná séria. Zväzok 4. Poľnohospodárstvo (2012). Ved. red. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda.
- SLOVENSKO-RUSKÝ PREKLADOVÝ SLOVNÍK. 2 zv. (1950, 1957). Red. A. V. Isačenko. Bratislava: SAVU.
- SLOVENSKÝ HISTORICKÝ SLOVNÍK Z PREDSPISOVNÉHO OBDOBIA. Ukážkový zošit (1973). Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (1953). Red. A. Hollý – L. Zúbek. Bratislava: Tatran.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ) (1997). Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad Ľ. Balážová – J. Bosák – J. Genzor – I. Ripka – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ) (2005). Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad Ľ. Balážová – J. Bosák – J. Genzor – I. Ripka – J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA. 6 zv. (1959 – 1968). Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁREČÍ. 1. zv. A – K (1994). Red. I. Ripka et al. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO. 4 zv. (1960 – 1971). Red. B. Havránek. 1. vyd. Praha: Academia.
- SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO. 8 zv. (1989). Red. B. Havránek. 2. vyd. Praha: Academia.

- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA. 4 zv. (2006 – 2021). Red. K. Buzássyová (1., 2. zv.), A. Jarošová (1. – 4. zv.). Bratislava: Veda.
- SLOWNIK GWAR POLSKICH. Tom I – V (z. 1 – 14) (1979 – 1996). Red. M. Karaś – J. Reichan. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SMIEŠKOVÁ, E. (1974): *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- SNOJ, M. (1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. et al. (2005): *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- SYNONYMICKÝ SLOVNÍK SLOVENČINY (1995). Red. M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda.
- ŠMILAUER, V. (1947): Slovník spisovného jazyka slovenského. A. Jánošík a E. Jóna. In: *Časopis pro moderní filologii. S přílohou Philologica*, 30/1, 67 – 73.
- ŠTOLC, J. (1978): *Atlas slovenského jazyka*. 2. zv. *Flexia. Časť druhá. Úvod – Komentáre*. Bratislava: Veda.
- ŠTOLC, J. (1981): *Atlas slovenského jazyka*. 2. zv. *Flexia. Časť prvá. Mapy*. Bratislava: Veda.
- ŠTOLC, J. a kol. (1968): *Atlas slovenského jazyka*. 1. zv. *Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- TVRDÝ, P. (sine anno): *Slovník inojazyčný*. Bratislava: Comenius. Literárny ústav uč. spol.
- TVRDÝ, P. (1922): *Česko-slovenský diferenciální slovník*. Trnava: LEV – kníhtlač. a nakl. spol. uč. sp.
- TVRDÝ, P. (1923): *Doplňok k česko-slovenskému diferenciálnemu slovníku*. Ružomberok: n. vl.
- TVRDÝ, P. (1923): *Slovník latinsko-slovenský*. Ružomberok: LEV – kníhtlač. a nakl. spolok. uč. spoločnosť.
- TVRDÝ, P. (1926): *Slovník slovensko-latinský*. Ružomberok: LEV – kníhtlač. a nakl. spolok. uč. spoločnosť.
- TVRDÝ, P. (1931): *Slovenský frazeologický slovník*. 1. vyd. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- TVRDÝ, P. (1933): *Slovenský frazeologický slovník*. 2. doplnené vyd. Praha – Prešov: Československá grafická únia, uč. spol.
- TVRDÝ, P. (1937): *Doplňky k slovenskému frazeologickému slovníku*. Praha – Prešov: Československá grafická únia, uč. spol.
- VALENTOVÁ, I. (2018): *Lexika slovenských terénnych názvov*. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. Dostupné na: <https://lston.juls.savba.sk> [cit. 30. 9. 2022].
- VÁŠA, P. – TRÁVNÍČEK, F. (1937): *Slovník jazyka českého*. 1. vyd. Praha: František Borový.
- VÁŠA, P. – TRÁVNÍČEK, F. (1941): *Slovník jazyka českého*. 2. vyd. Praha: František Borový.
- VEEKÝ RUSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK. 5 zv. (1960 – 1970). Ved. red. L. Ďurovič (1. – 2. zv.), J. Ferenčík, J. Horecký, D. Kollár (2. – 5. zv.), N. A. Kondrašov (1. – 2. zv.), J. P. Vasilievová (2. – 5. zv.). Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- VEEKÝ SLOVENSKO-RUSKÝ SLOVNÍK. 6 zv. (1979 – 1995). Hl. red. D. Kollár (1. zv.), E. Sekaniňová (2. – 6. zv.). Bratislava: Veda.
- ZOCH, C. (1836): *Idiotikon slov v Orave užívaných*.
- ZOCH, C.: *Slovník nářečových slov*. (rkp.).
- ZOLYOMI, Š. (19. stor.): *Szlovák szótári a adalékok. Szlovák, magyar, német és latin nyelven. Ernyey József jegyzetével XX sz., fol. 806*. (rkp.).

Internetové zdroje

- [1] <https://psjc.ujc.cas.cz/> [cit. 30. 9. 2022]
- [2] <https://www.slavatlas.org/publications.html>
- [3] Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) [zahŕňajúci SNK prim-9.0, špecializované a webové korpusy Araneum Slovacum VI + Wanda + Wikipédia + skTenTen + Web3.0; 6,60 miliardy textových slov]. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2022. Autor: Ing. Vladimír Benko, PhD.